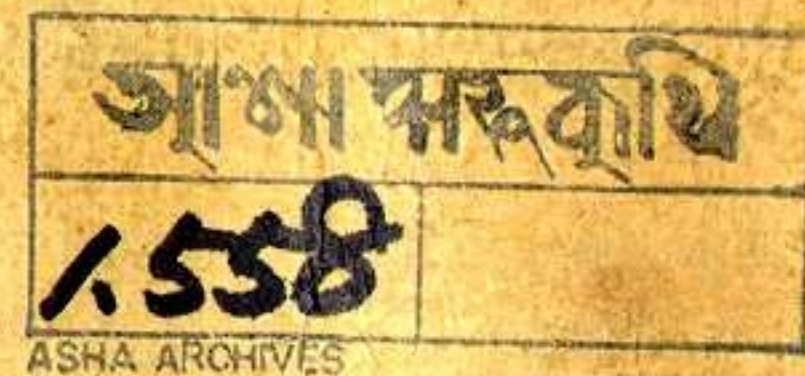




+ ५

सन्मधुव्रतद्वन्द्वानां सततं वित्तहारिणी॥ अनेकरसपूर्णं यं क्रियते रसमञ्जरी॥ ग्रन्थानां बहवः सन्निवितास्तन्तं न शोभनम्॥ तस्मात्सूतं प्रवक्ष्यामि अथायत्नमपूर्वकम्॥
प्रथमे रससंग्रहिकथनं सुप्रकाशितम्॥ द्वितीये रसजर्म्मत्वं भाररगादिरसस्पृशः॥ त्रिषु योपरसादीनां शोधनं भारगतं तथा॥ सत्त्वपातनं कं वैवमणिमारगामुत्तमम्॥ य

श्रीगणेशाय नमः॥ यद्गुणमण्डलं गलन्मदवारिविन्दुपातालसातिनिभृताललितालिमाला॥ सद्गु-
जितेन विनिहन्ति न वेन्दुनीलशंकां सवोगणपतिः शिवमातनोतु॥ इंदीवरी भवति यच्चरणारवि-
न्दद्वन्द्वे पुरंदरपुरः सरदेवतानां॥ वन्द्यारुतां कलयतां सुकिरीटकोटिः श्रीसारदा भवतु सा भव-
पारदावः॥ श्रीवैद्यनाथतनयः सुनयः सुशीलः श्रीशालिनाथ इति विभुतनामधेयः॥
तेनावलोक्य विधिवत् विविधान्प्रबंधान् आरभ्यते सुकृतिनारसमंजरीयम्॥ हरतिसक-
लरोगान्मूर्च्छितो यो नराणां वितरति किल बहः खेचरत्वं जवेन॥ सकलसुरमुनी देवैर्न्द्यैः तं शंभु-
वीजं सजयति भवसिंधोः पारदः पारदोयं॥ तेजोमृगां कर्मोलेः सोढुं यन्नेव तेजसां पुंजैः॥ अजरा म

तुर्थे विषयभक्ष्यादिपरिहारकथा पुनः॥ पञ्चमे स्वर्गधात्वाद्विशोधनं भारगतं तथा॥ रसादिकथनं षष्ठे सप्तमे सुरसायनम्॥ गुटिकाकर्षणं वैवकेशरञ्जनमष्टमे॥ वीर्य-
साम्भादिनवमे कौतुकं बालकस्पृशः॥ ग्रहनिवारणं वैवदशमे कालबोधनम्॥ एवं गणमणी रूपं ग्रन्थितं रसमञ्जरी॥ अयं क्रमेण कथिता विव्रितारसमञ्जरी +

रामः

१

रत्नवितरणकल्पतरुतं रसेश्वरं वंदे ॥ योनवेत्तिक्रियाशिशिरसंहरिहरात्मकम् ॥ वृथाविकित्सांकु
रुतेसर्वैशोहास्यतां व्रजेत् ॥ शुक्लं धनमहाराशियद्वदहतिपावकः ॥ तद्वद्वातुगतः सूतो रोगान्दो
षत्रयोद्भवान् ॥ गुरुसेवां विना कर्मयः कुर्यान्मूढचेतनः ॥ तस्यातिनिःफलं कर्म स्वप्नलब्धं यथा
धनं ॥ विद्यां ग्रहीतुमिच्छन्ति चौर्यं च भवलाछलात् ॥ न तेषां सिद्ध्यते किंचिन्मणिमंत्रोषधादिकं
॥ मंत्रसिद्धो महावीरो निश्चलः शिववत्सलः ॥ देवीभक्तः सदाधीरो देवताया गतत्परः ॥ सर्वशा
स्त्रविशेषज्ञो कुशलो रसकर्मणि ॥ एवं लक्षणसंयुक्तो रसविद्यागुरुर्भवेत् ॥ शिष्यो निजगुरोर्भ
क्तः सत्यवांश्च दृढव्रतः ॥ निरालस्यः स्वधर्मज्ञो देव्या राधेन तत्परः ॥ शिवबीजं सूत राजः पारदः

॥रमं॥
॥२॥

श्वरसेंदकः॥ एतानिरसनामानितथान्यानिशिवेयथा॥ अंतःसुनीलो व हुरुकुलो योमध्याङ्ग सृ
र्यप्रतिमप्रकाशः॥ शस्त्रोवधूसः परिपांडुरश्वविजो नयोज्यो रसकर्मसिद्धौ॥ दोषहीनो यदासृ
तो तदासृत्पुरुजापहः॥ साक्षादमृतमप्येष दोषयुक्तो रसो विषं॥ नागवंगाग्रिचांचल्यमसस्याग्रि
विषंगिरिः॥ मर्लनेतानजानीयादोषापादसंस्थितान्॥ त्वभाविकास्तं गुणरसेस्मिन्नागाग्रि
वंगमलनामधेयाः॥ नागोद्वेयुगलगंडरोगाः कुष्टं च वंगान्मरणं विषेण॥ मलेन मूर्च्छादिहने
नदाहो वीर्यच्युतिः त्यादसकृच्चलत्वात्॥ जाड्यं महत्वं तु जलोदराणितवो विशुद्धो भिमतो रसेन
॥ भुक्तं कुष्ठकरः सिलोच्चमभवोजाड्यैककृद्धारिजो वातोत्पत्तिकरस्तथातिवलिनो तो नागवंगो

॥रमः॥
॥२॥

ध्रुवं॥ दोषो द्वौ गलगंडगुल्मजननौ तस्मादशुद्धौ रसौ नौ देयोगदिता निपूर्वमभिभिः कर्माणि चाष्टा
दश॥ जाड्यं कुष्ठं दाहवीर्यप्रणाशौ मूर्च्छा च जायते॥ मृत्युं स्फोटं रोगपुंजान् कुर्वत्यनुकल्मसान्॥ अ
थातसंप्रवक्ष्यामि पारदस्य च शोधनं॥ रसो ग्रास्यः सुनक्षत्रे पलानां शतमात्रकं॥ पंचाशत्पंचविंश
शदशपंचैकमेव च॥ पलादूनं न कर्तव्यं रससंस्कारमुत्तमं॥ रसस्य दशमां संतु गंधं दत्त्वा विमर्दयेत्॥
जंवीरोत्थद्वेयामं पात्यं पातनयंत्रके॥ पुनर्मर्दयेत् पुनः पात्यं सप्तवारं विशुद्ध्येत्॥ युक्तं सर्वस्य सूत
स्य तप्तं खल्वे विमर्दनं॥ अजाशक्तं तुषाग्निं तु भूगर्भे त्रितयं क्षिपेत्॥ तस्योपरि स्थितं खल्वंतप्तं खल्व
मिदं भवेत्॥ अन्यमतं॥ ॥ कुमार्याच निशाचूर्णे दिनं सूतं विमर्दयेत्॥ पातयेत् पातनायंत्रे सस्य क

॥रमं॥

॥३॥

शुद्धीभवेदसः॥ **॥अथान्यप्रकारः॥** श्रीखंडदेवदारुंचकाकतुंडीजयाद्रवैः॥ कर्कोटीसुशली-
कन्याद्रुवंदत्वाविमर्दयेत् दिनेकंपातयेत्पश्चात्ततश्चुडुंचनियोजयेत्॥ **॥अन्यच्च॥** अथवा
हिंगुलात्सूतं ग्राहयेत्तन्निगद्यते॥ जंवीरं निंबुनीरेणमर्द्दिनं हिंगुलुर्द्दिनं॥ दुर्द्धपातनयंत्रेण ग्राह्योत्मा
निर्मलो रसः॥ कंबुकैर्नागवंगाद्यैर्विसुक्तो रसकर्मणि॥ विना कर्म कृतो नैव सूतो यं सर्वकार्य-
कृत्॥ सर्वसिद्धमतमेतदीरितं सूतशुद्धिकरमद्भुतंपरं॥ अल्पकर्मविधिभूरिसिद्धिदं देहलोहकर-
णे हि सत्यते॥ **॥इति श्रीपंडितवैद्यनाथपुत्रशालिनाथविरचितेरसमंजरीरसशोधनकथनं नाम**
प्रथमोऽध्यायः॥ **॥अथरसजारणमाह॥** अजीर्णं तु अवीजं तु सूतकं यस्तु पातयेत्॥ वस्त्रहासदुश्च

॥रमः॥

॥३॥

रोममडोहीमहेश्वरि॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन जारयेन्मारयेदसं॥ प्रक्षिप्य तोयं मृत्कुण्डे तस्योपरि सरावकं॥ संचू
र्णमेव लायुक्तं स्थापयेत्तस्य चांतरे॥ रसं क्षिप्त्वा गंधकस्य रसस्तदुपरि क्षिपेत्॥ समभागंततो देयं सरावे
न पिधापयेत्॥ लघ्वीयसी भस्ममुद्रां नतः कुर्याद्विषग्वरः॥ आरण्यात्पलकैः सम्यक् चतुर्भिः पुटमाचरे
त्॥ एवं पुनः पुनर्गंधं दत्त्वा दत्त्वा विषग्वरः॥ कुर्वीत रसराजस्य सम्यक् षड्गुणजारणं॥ ॥ इति गंधकजार
णं॥ ॥ सास्यो रसः स्यात्पट्टसि युतुथैः सराजे कैः सोषणकैस्त्रिरात्रं॥ पिष्टस्ततः स्विन्नतनुः स्ववर्णसुखा
नयं खादति सर्वधातून्॥ अथ वा विडयोगेन शिखिपित्तेन लेपितः॥ चरेत्सुवर्णं रसराटतप्रखल्लेयथा
सुखं निर्दग्धशंखचूर्णं तुरविक्षीरशतं प्लुतं॥ पुटितं शतशो देवि प्रसस्तौ जारणविधिः॥ स्वर्णवत्सर्वलो

॥र.मं॥
॥४॥

ह्यनियथेष्टानि च जारयेत् ॥ अनेन विधिना सूतं चतुषष्ट्यांशकादिना ॥ द्वाविंशत्षोडशांशेन जारयेत्क
नकं बुधः ॥ इति त्वर्णजारणं ॥ ॥ अथ रसमारणं ॥ द्विपलं शुद्धसूतं च सूताद्वैशुद्धगंधकं ॥ कन्यानीरे
ण संमर्ष्य दिनमेकं निरंतरं ॥ रुद्धातद्बुधरेयं त्रेदिनैकं सारयेत्पुटात् ॥ ॥ अन्यमतं ॥ भुजंगवल्ली
नीरेण मर्दितः पारदो दृढं ॥ कर्कोटीकंदं मृन्मूषासंपुटस्थं पुटे द्रुजे ॥ भस्मतयोगवाहं स्यात्सर्वक
र्म्यसु योजयेत् ॥ ॥ अथान्यप्रकारः ॥ श्वेतांकोलजटावारिसूतो मयोऽदिनत्रयं ॥ पुटितः
चांधमूषायां सूतो भस्मत्वमाप्नुयात् ॥ प्रत्यहं रक्तिकापंच भक्षयं मधुसर्पिषा ॥ नैव तस्य गु
णान्वक्तुं भुवि शक्नोति मानवः ॥ ॥ अथ सिंदूररसकरणं ॥ पलत्रयं रसं शुद्धं तावन्मात्रं तु

॥र.मं॥
॥४॥

गंधकं॥ विधिवत्कज्जलीकृतवान्यगोधांकरकरिभिः॥ भावनावितयंदत्वास्थालीमध्येनिधाप
येत्॥ विधायकपचीयंत्रेवालुकाभिःप्रपूरयेत्॥ दद्यात्तदनुमंदाग्निभीषक्यामचतुष्टयं॥ जाय
तेरससिंदूरंतरुणारुणसन्निभं॥ अनुपानविशेषेणकरोतिविविधान्गुणान्॥ ॥ अथान्यप्र
कारः॥ चपलेनसमःसूतोनिर्गुंडीरसमर्द्धितः॥ पावितोवालुकायंत्रेरक्तंभस्मप्रजायते॥ ॥ अ
न्यच्च॥ सूतार्द्धगंधकंभुर्द्धमाह्निकोद्भूतसत्वकं॥ गंधबुल्यंविमर्द्यचदिनंनिर्गुंडिकाद्वैः॥ स्थापये
द्वालुकायंत्रेकाचकुप्पाविपाचयेत्॥ अंधमुषागतंवाथगडुकायंत्रकेदिने॥ पक्वंसंजायतेभस्म
दाडिमीकुसुमोपमं॥ ॥ अन्यमतं॥ पृथग्भागसमंकृत्वापारदर्गंधकंतथा॥ नवसारंभूसारंपु

॥र.सं॥

॥५॥

ठितं याममात्रकं ॥ निवृत्तीरेण समर्थं काचकृष्णं विपाचयेत् ॥ मुखे पाषाणगुटिकां दत्त्वा मुद्रां प्रदापये-
त् ॥ सप्तभिर्मृत्तिका वस्त्रेषु धत्तं शोषयेच्छयेत् ॥ सहिष्ठायां मृदस्थाल्यां कूपिकां सन्निवेशयेत् ॥ पूरये-
त्सिकतापूरं रागलं मतिमां भिषक् ॥ निवेशयुल्यां दहनं मदा मध्याखरं क्रमात् ॥ प्रज्वाल्य द्वादशं यामं
त्वांगशीतं समुद्धरेत् ॥ स्फोटयित्वा धत्तानां मूर्ध्नि लग्नं वलित्यजेत् ॥ अधःस्थं रससिंदूरं सर्वकर्मसु योजये-
त् ॥ ॥ अथान्यथा प्रकारः ॥ गंधकं नवसारं च शुद्धसूतं समं समं ॥ यामैकं मर्दयेत् खले काचकृष्णं निवे-
शयेत् ॥ रुद्धा द्वादशयामां स्नुवालुकायं वगं पचेत् ॥ स्फोटयेत्त्वा गशीतं तदूर्ध्वस्थं गंधकं त्यजेत् ॥ अधःस्थं
सूतसूतं तु सर्वयोगेषु योजयेत् ॥ ॥ अथान्यः प्रकारः ॥ भागौ रसस्य त्रय एव भागा गंधस्य भागं यववृणा

॥रामः॥

॥५॥

सनस्य॥संपर्षगाढंसकलंशुभांडेतांतांकज्जलीकाचकृतेविदध्यात्॥संरुध्यमृत्किर्प्यटकैर्घटीतांसुखे
सचूर्णंखटिकांचदत्वा॥कमाग्निनात्रीणिदिनानिपक्वतांतांवाल्मुकायंत्रगतांततःस्थात्॥बंधूकपु
ष्पारुणभीशजस्यभस्मप्रयोज्यंसकलामयेषु॥निजानुपानैमरणंजरांचहंत्यस्ववल्लक्रमसेवनेन
॥ ॥अन्यच्च॥पक्वमूषागतंसूतगंधकंवाधेशतं॥तुल्याशंचूर्णितंकृत्वाकाकमाचीद्वंघुनः॥दा
भ्यांचतुर्गुणंदत्वाद्वंमूर्खांनिरुध्यच॥पाचयेद्गुडुकायंत्रेकमवृद्धाग्निनादिनं॥आरक्तंजायतेभ
स्मसर्वरोगेषुयोजयेत्॥ ॥अथरसकपूरं॥टंकनंमधुलाक्षाचतुर्गुंजायुतोरसः॥मर्दयेद्गुं
गिकडावैदिनैकंबोधयेत्पुनः॥ध्यातोभस्मत्वमाप्नोतिशुद्धःकपूररसनिभः॥ ॥अथान्यप्रकारः

॥१. सं॥
॥६॥

॥ पिष्टं पांशुपदुप्रगाढममलं वज्रांशुनानेकशः ॥ सूतं धातुयुतं खटीकचटितं तं संपुटे रोधयेत् ॥
अंतस्यां लवणस्य तस्य च तले प्रज्वाल्य वक्त्रिहठाद्गुणस्य मप्येदु कुंदधवलं भस्मोपरि स्थंशने ॥
तद्वल्लहितं यं लवंगसहितं प्रातः प्रभुक्तं तु ये रूढं देवयतिद्वियाममसक्त्येयं जलं शीतलं ॥ एत
दंतिचवत्सरावधिविषं षण्मासिकं मासिकं शैलोस्पंगरलं मृगेन्दुपुटितं भूतं च तात्कालिकं ॥
अथ रसमूर्च्छनमाह ॥ मेघनादवचा हिंगुलसुनैर्मर्दयेदुसं ॥ नष्टपिष्टं तु तद्गोलं हिंगुनावेष्टयेद्
हिः पचेत्प्रवणयंत्रस्थं दिनैकं चंडवक्त्रिणा ॥ दुर्धूलं स मादाय दृढं वस्त्रेण वेष्टयेत् ॥ दुर्ध्वो गंध
कंतुल्यं दत्त्वा सोम्या नले पचेत् ॥ जीर्णे गंधेषु नर्दयेत् षड्विंशतिः समं समं ॥ षड्गुणे गंधके जीर्णे मूर्च्छिते

॥१. सं॥
॥६॥

रोगहाभवेत् ॥ लोहपात्रेथवातामेपलैकं शुद्धगंधकं ॥ मृद्वग्निनादुतेतस्मात्सुहसूतं पलत्रयं ॥ क्षिप्त्वाथ
चालयेत्किंचिल्लोहद्वार्यत्पुनः पुनः ॥ गोमयंकदलीपत्रेतस्योपरिवधारयेत् इत्येवंगंधवर्द्धवसर्वयो
गेषु योजयेत् ॥ मारितंदेहसिध्यर्थं मूर्ध्नि तं व्याधिनाशनं ॥ रसभस्मकचिदोगैदेहार्थं मूर्ध्नि तं कचित् ॥ वक्षो
दाभ्यां प्रयुंजीत शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ॥ इति गंधवक्षोरसः ॥ ॥ कज्जलाभो यदा सूतो विहाय घनवा
पलं ॥ दृश्यते सौ तदा ज्ञेयो मूर्ध्नि तः सूत राबुधैः ॥ ॥ अथ रसमृतलक्षणं ॥ आर्द्रत्वं च घनत्वं च वापलं
गरुतैजसं ॥ यस्यैतानि न दृश्यंते तं विशा न्मृतसूतकं ॥ रसस्तु पादांशसुवर्णजीर्णपृष्ठीकृतो गंधकयो
गतश्च ॥ तुल्यां स गंधैः पुटितः क्रमेण सवीर्यनामा खिलरोगहर्ता ॥ बीजैकृतै रभ्रकसत्त्वहेमता राककां

॥र.सं॥
॥७॥

तैः सहसा धितो यं ॥ युतस्ततः षड्गुणगंधवूर्णैः सवीजचक्षोऽप्यधिकप्रभावः ॥ रसवीजविपाकेषु विद्यात्सू-
तं सुधासमं ॥ सेवितो सो यदा देह रोगनाशाय कल्पते ॥ ॥ अथ रसपथकथनं ॥ कूष्मांडं कर्कटी-
चैव कलिंगं कारवेल्लकं ॥ कुसुमिकाचककोटीकदलीकाकसाविका ॥ ककाराष्टकमेतद्विवर्ज-
येदुसभक्षकः ॥ हितं गुप्पं बुधुग्धाज्यं शाल्यन्नं च विशेषतः ॥ शाकं पुनर्नर्वं चास्तु मेघनादं च विल्ल-
कं ॥ सैधवं नागरं सुतं पद्ममूलानि भक्षयेत् ॥ अभ्यंगमस्तु नास्त्रायादयथेष्टं च सुखां वुना ॥ रूप-
योवनसंपन्नां त्वां नुकूलो प्रियां भजेत् ॥ बुद्धिप्रज्ञावलंकांतिप्रभाचैव वयस्तथा ॥ वर्द्धते सर्व एवैते-
रेतसेवाविधौ नृणां ॥ यस्य रोगस्य यो योगस्ते नैव सह योजयेत् ॥ रसेंदोह नितं रोगं नरकुंजरवाजि

॥र.सं॥
॥७॥

नां॥ ॥ इति श्री पंडित वैद्यनाथ पुत्र सा लिनाथ विरचिते रसमंजरी रसज्ञा करणादिकथनं ना
महिती यो ध्यायः॥ ॥ अथ उपरस शुद्धिमाह॥ गंधकं वज्र वैक्रांतं वज्र भंतालकं शिला॥ त्वर्प्य रंशि
खितुत्थं च विमला हेममाक्षिकं॥ काशी शंकांत पाषाणं वराटां जनहिं गुलं॥ कंकुष्टं संखभूना गं
टं कणं च शिला जतु॥ एते उपरसा उक्ता सो ध्या द्राव्या शुमारयेत्॥ ॥ तत्रादौ गंधकोत्पत्ति शोध
न प्रकारः॥ त्वेतद्दीपे पुरा देव्याः क्रीडंत्याः प्रसृतं रजः॥ शीरणं वैतु स्नाता यादु कूलं रजसा चितं
॥ धौतं यन्मथिते तस्मिं गंधवत् गंधकं स्मृतं॥ वतुर्द्वा गंधकः प्रोक्तो रक्तः पीतः सितोऽसितः॥ रक्तो
हेमक्रिया युक्तोः पीतश्चैव सायने॥ वृणादिलेपने श्वेतः श्रेष्ठः कृष्णः सुदुर्लभः॥ अशुद्ध गंधं कुरु

॥र.मं॥
॥८॥

तेऽतिकुष्ठं नायं भ्रमं पित्त रुजां करोति ॥ रूपं सुखं वीर्यं बलं हंतितस्मात्सुशुद्धं विनियोजनीयं ॥ आज्य
भांडे पयः सिद्धा सुखे वस्त्रे न वधयेत् ॥ तत्पृष्ठे चूर्णितं गंधं सिद्धा श्रावेण रोधयेत् ॥ भांडं निक्षिप्य भू
म्यंत उर्द्ध्वं देयं पुटं लघु ॥ ततो क्षीरे दनं गंधं शुद्धं योगेषु योजयेत् ॥ शोधितो रसरजः स्यात्जरामृत्यु
रुजापहः ॥ अग्निसंदीपनो वीर्यवृद्धि कृत्कुष्ठनाशनः ॥ इति गंधकशुद्धिः ॥ ॥ अथ गंधकतैलं ॥ अ
र्कक्षीरैस्तुहीक्षीरैर्वस्त्रं लेप्यंतु सप्तधा ॥ गंधकं नवनीतेन पिष्ट्वा वस्त्रं लिपेन्नतं ॥ तद्वर्तिज्वालि
तावंशैर्धृता धार्या स्थिधो मुखी ॥ तैलं पतदधो भांडे ग्राह्यं योगेषु योजयेत् ॥ इति गंधकतैलं ॥ ॥
स्वेतरक्तौ पीतकृष्णौ द्विजाया वज्रजातयः ॥ पुंस्त्रीनपुंसकचेति लक्षणैर्न तु लक्षयेत् ॥ वृताक

॥रामः॥
॥८॥

फलसंपूर्णः ते जीवन्तवृहन्नराः ॥ पुरुषास्ते समाख्याता रेखाविंदुविवर्जिताः ॥ रेखाविंदुसमायुक्ता
षट्कोणस्तु त्रियः स्मृताः ॥ त्रिकोणपत्रलादीर्घा विज्ञेयास्ते न पुंसकाः ॥ सर्वेषां पुरुषाश्चेष्टाः वेधका
रसबंधकाः ॥ स्त्रीवज्रुंदेहसिद्धर्थे कामणेऽप्युर्न पुंसकाः ॥ विप्रोरसायने प्रोक्तो त्रियो रोगनाशने
॥ वादादौ वैश्यजातीयवयस्तंभे न पुंसकः ॥ स्त्रीतु स्त्रीणां प्रदातव्या क्लीवे क्लीवस्तथैव च ॥ सर्वेषां
सर्वदा योज्या पुरुषावलवन्नराः ॥ इति वज्रुलक्षणं ॥ ॥ पांडुरोगं पार्श्वपीडां किला संदाह संतनिं ॥ रो
गानीकं गुरुत्वं च तथा वज्रुमशोधितं ॥ वायुीकदंगतं वज्रुंदोलायत्रे विपाचयेत् ॥ सप्ताहं कोडवका
थैकोलस्ये विमलं भवेत् ॥ ॥ अन्यच्च ॥ वायुीकंदनं वज्रुं मृदालिप्तं पुटे पचेत् ॥ ग्रहो रात्रात्समुद्गत्य

॥र.मं॥
॥र॥

हयमूत्रेण सेवयेत्॥ वज्रीक्षीरेण वा सिंच्यात्कुलिशं विमलं भवेत्॥ इति वज्रशोधनं॥ ॥ त्रिवर्षरूढक
र्पासमूलमादाय पेषयेत्॥ त्रिवर्षनागवल्या वा निजद्रावैः प्रपेसयेत्॥ तद्गोलकैश्चिपे वज्रं रुद्धा गजपु
टे पचेत्॥ एवं सप्त पुटं कृत्वा कुलिशं प्रियते ध्रुवं॥ ॥ अथान्यप्रकारः॥ कांश्यपात्रस्य भेकस्य मूत्रे व
ज्रं समावपचेत्॥ त्रिसप्तकृत्वः संतप्तं वज्रमेवं मृतं भवेत्॥ ॥ अन्यच्च॥ त्रिसप्तकृत्वः संतप्तं खरमूत्रे
ण चयेत्॥ मत्कुणैस्तालकं पिष्ट्वा तद्गोलैः कुलिशं सिपेत्॥ प्रह्मांतं वाजिमूत्रेण सिक्तं पूर्वक्रमेण वै
॥ भस्मीभवति तद्द्वजं वज्रवत्कुरुते तनुं॥ आपुष्पं सौष्यजनकं वलदं रूपदंतथा॥ रोगघ्नं मृत्युहरणं च
जुभस्मभवत्पलं॥ इति वज्रसारणं॥ वैक्रांतं वज्रवत् शुद्धं ध्यातं तु हयमूत्रकैः॥ हितं तद्भस्म संयोज्यं च

॥रामः॥
॥र॥

जुस्थानेविचक्षणैः॥ इतिवैकांतशोधनमारणं॥ अथाभुक्तं॥ कदाविहिरिजादेवीहरंहृदयाम
नोहरं॥ असुंचतेतदावीर्यतज्जातंभुद्धमभुक्तं॥ श्वेतंरक्तंतथापीतंकृष्णंतद्रूमिसंगतं॥ पिनाकंददुरं
नागमभुक्तंचचतुर्विधं॥ भ्रातंवद्रौवलचयंपिनाकंविस्तृत्यलं॥ फूत्कारंभुजगंकुर्याददुरंभेक
शब्दवत्॥ चतुर्थंवज्रवज्रंवनचाग्रौविकृतिंभजेत्॥ तस्माद्वज्राभुक्तंग्रासंव्याधिवार्धक्यमृत्युजित्
अभुंभुद्धानिहंत्यायुःवर्द्धयेत्मारुतंकफं॥ अहतोच्छेदयत्पत्रंमंदाग्रिकृमिवर्द्धनं॥ पादांशशालिसं
युक्तंमभुंवधाथकंवले॥ त्रिरात्रंस्थापयेत्तीरेतत्किन्नंमर्दयेद्दृढं॥ कंवलाद्गलितंश्लक्ष्णंवाल्मुकारहि
तंचयत्॥ तद्वान्याभूमितिप्रोक्तंसद्भिर्देहस्यसिद्धये॥ अप्यंवावदरीक्वाथेभ्रातमभुंविनिःक्षिपेत्॥ म

॥१॥
॥१०॥

द्वितं पाणिना शुक्रं धान्याभ्राद विरिच्यते ॥ इति शुक्रशोधनां ॥ धान्याभ्रकस्य भागैकं द्वौ भागौ टंकणस्य
व ॥ पिष्ट्वा तदंधमूषायां रुद्ध्वा तीव्राग्निना पचेत् ॥ स्वभावशीतलं चूर्णं सर्वरोगेषु योजयेत् ॥ ॥ अन्य
च ॥ धान्याभ्रकं दृढमर्द्यं शुक्रं क्षीरैर्दिनावधि ॥ वेष्टयेद्धानुपत्रैश्च चक्राकारं तु कारयेत् ॥ कुंजराख्य
पुटे पाच्यं सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ततो वटजटाकाथैस्तद्वदेयं पुटत्रयं ॥ प्रियतेनात्र संदेहः सर्वयोगेषु
योजयेत् ॥ ॥ अथान्यप्रकारः ॥ धान्याभ्रकं समादाय सुकाथैः पुटत्रयं ॥ तद्वत्पुनर्नवानीरैः
काशमर्द्दरसैस्तथा ॥ नागवल्लीजलैः सूर्यक्षीरैर्देयं पृथक् पृथक् ॥ दिनं दिनं मर्द्दयित्वा काथैर्व
टजटेद्वयैः ॥ दत्त्वा पुटत्रयं पश्चात्त्रिपुटे नुशलीजलैः ॥ त्रिगोक्षुरकषायेन त्रिपुटे वानरीसरैः ॥ सो

स्तो ३

॥ रामः ॥
॥ १० ॥

चाकंदरसैः पाचं विवारं को किलासकैः ॥ रसैः पुटे ततो धेनुक्षीरादेकं पुटं मुहुः ॥ दध्नाप्युतेन मधुना
स्वेच्छया सितया तथा ॥ एकमेकं पुटं दद्यादधुस्यैवं मृतिर्भवेत् ॥ सर्वरोगहरं व्योम जायते योगवाहकं
॥ कामिनीमददर्पं शस्त्रपुंसोपधातिनां ॥ वृद्धमायुः करं शुक्रवृद्धिस्तानकारकं ॥ ॥ अन्यच्च
दुग्धत्रयं कुमार्यं गुग्गुलुपत्रं नृमूत्रकं ॥ वटसुंगमजारक्तमेभिरधुं सुमर्दिनं ॥ शतधा पुटितं भस्म जा
यते पद्मरागवत् ॥ निश्चदिक भवेत्तनु सुरदेहे सरसायनं ॥ निश्चंद्रसारितं व्योम रूपं वीर्यदृढांतनुं
॥ कुरुते नाशयेन्मृत्युं जरां रोगसमूहकं ॥ इच्छा उसारणं ॥ अशुद्धता समाधु कफमारुतमेहकृत् ॥
तापस्फोटं दुःसंकोचं कुरुते तेन शोधयेत् ॥ शुद्धं स्यात्तालकं त्विन्नं कुष्मांडसलिले ततः ॥ वूर्णेदके

॥रमं॥
॥१॥

पृथक् शैले भस्मीभूतो न दोषकृत् ॥ तालको हरते रोगान् कुष्ठमृत्युजरादिकान् ॥ सभुद्धः कांतिवीर्यं च
कुरुते सायुर्वर्द्धनं ॥ इति तालशुद्धिः ॥ अगस्तिपत्रतोयेन भावितो सप्तवारकं ॥ भृंगवे रर सैव विवि
शुध्यति मनःशिलाः ॥ कतुसिग्धा शिला तिका कफघ्नी लेखनी त्वरा ॥ भूतावेशमयं हन्ति कामश्चासह
राशुभाः ॥ मनःशिलाशुद्धिः ॥ सप्ताहं त्वेदितः शुद्धो रसको नरवारिणा ॥ खर्वरशुद्धिः ॥ श्रोतोर्विष्टा
समंतुत्थं सक्षौद्रं टंकणकषियुक् ॥ त्रिधैवं पुष्टितं शुद्धं वांति भ्रान्तिविवर्जितं ॥ तुत्थकं कटुकं सारं क
षायं लघु रोचनं ॥ लेखने भेदि च क्षुब्धं कंडूकमिविषायहं ॥ तुत्थशुद्धिः ॥ जंवीरस्य रसे त्विन्नामेव भृंगी र
सेथवा ॥ रंभातोयेन वायाचाद्यभ्रं विमलशुद्धये ॥ इति विमलशुद्धिः ॥ सिंधूभवस्य भागेकं त्रिभागे मा

॥रामः॥
॥१॥

क्षिकस्य च ॥ कृत्वा तदा यसे पात्रे लोहदंडेन चालयेत् ॥ सिंदूरभंभवेद्यावत्तावत् सृष्टमिनापचेत् ॥ सु
शुद्धं माक्षिकं विश्वात्सर्वयोगेषु योजयेत् ॥ इति माक्षिकशोधनं ॥ ॥ माक्षिकस्य चतुर्थं शिंदत्वा गंधं वि
मर्दयेत् ॥ उरुवत्कस्य तैलेन ततः कार्या सुचक्रता ॥ सरावसंपुटे कृत्वा पुटेद्गजपुटेन तु ॥ सिंदूरभंभवेद्
भस्म माक्षिकस्य न संशयः ॥ माक्षिकं तिक्तमधुरं मेहार्शक्षयकुष्ठनुत् ॥ कफपित्तहरं वल्यं योगिवाहि
रसायनं ॥ मक्षिकमारणं ॥ ॥ सकृदंगुना त्विन्नं काशीशं निर्मलं भवेत् ॥ काशीसंशीतलं त्विग्धं त्वि
न्ननेन्न रुजापहं ॥ पित्रापस्मारसमनं रसवद्गुणकारकं ॥ काशीसधुद्धिः ॥ ॥ लवणानितथा सारौ सौ
भांजनरसोत्तिष्ठेत् ॥ अस्त्ववर्गयुता तेन दिनं द्युमे विभावयेत् ॥ तद्वैदोलिकायं त्रैदिवसं पाचयेत्सुधीः

॥र.मं॥
॥१२॥

कांतपाषाणशुद्धार्थरसकर्मसमाचरेत्॥ इति कांतपाषाणशुद्धिः॥ ॥ पीताभाग्रंथिलावृष्टेदीर्घ
वृत्तावराटकाः॥ सार्द्धनिष्कवराश्रेष्ठा निष्कभाराश्चमध्यमा॥ पादोननिष्कभाराश्चकनिष्ठापरिकी
र्तिताः॥ रसवैद्यैर्विनिर्दिष्टाः सवरावरसंज्ञकाः॥ वराटीकांजिकेत्विचायामाशुद्धिमवाप्नुयात्॥
परिणामादिभूलक्ष्मीग्रहणीक्षयनाशिनी॥ कटूह्नादीपनीवृष्यानेत्र्यातक - फाफहा॥ रसेंद
जारणोपेक्षाविडुव्येषुसस्यते॥ इति वराटीशुद्धिः॥ ॥ मेवीक्षीरेणदरदमज्ञवर्गैश्चभावितं॥ सप्तव
रंप्रयत्नेनशुद्धतांयातिनिश्चय॥ तिक्तोदमंहिउलंदिव्यंरसगंधकसंभवं॥ मेहकुष्ठहरंरुच्यंवल्यंमे
धाम्रिवर्द्धनं॥ इति दरदशुद्धिः॥ ॥ गोदुग्धत्रिफलाभृंगदुवैपिष्टंशिलाजतुं॥ दिनैकलोहमेपात्रेशु

॥र.मं॥
॥१२॥

द्विमायात्त्वसंशयः॥ इति शिलाजित्तु सुद्धिः॥ ॥ सौवीरं टंकणं शंखं कुंकुमं गैरिकं तथा॥ एते वरा टवत्
शोधा भवेद्युर्दोषवर्जिताः॥ इति उपरसशोधनं सद्यो भूनागमादाय चालयेत् सिखिनं बुधः॥ अथ वा कु
कुटं वीरं कृत्वा मंदिरमाश्रितं॥ मलं मूत्रं गृहीत्वेतत्संयजेत्पुथमांशकं॥ आलोशुद्धारमध्याज्यैर्धमेत्स
त्वार्थमादरात्॥ मुचंतिता प्रवत्सत्वं तन्मुद्राजलपानतः॥ नश्यंति जंगमविषा न्यशेषाणि न संशयः
॥ शारटंकणं॥ ॥ इति भूनागस्तु गिंदोलकोच्यते तत्सत्त्वं॥ वैक्रांतं वज्रकंदं च पेययेद्द्वज्वारिणा॥ माहि
षं नवनीतं च सक्षौद्रं पिंडिनं ततः॥ शोषयित्वा धमेत्सत्त्वं मिन्दुगोपसमं भवेत्॥ इति वैक्रांतसत्त्वं॥ ॥ भावितं
चूर्णितं चाप्रुंदि नैकं कांजिकेन च॥ रंभासूरणजेन्नीरं मूलकोथैश्च मेलयेत्॥ तुर्यां शं टंकणं नेदं सु

॥र.मं॥

॥१३॥

दुमत्स्यैः समंपुनः ॥ महिषीमलसंमिश्रं विधाया स्याथ गोलकान् ॥ खराग्निना धमेगाटं सत्वं मुचति कां
श्यवत् ॥ सत्वं सेवी वयस्तं भं कृतश्रुद्विलभेत्सुधीः ॥ अथ कसत्त्वपातनं ॥ ॥ अगस्तिपुष्पनिर्यासम
दितं भूरणेदरे ॥ गोष्ठभूस्थं धनं मांसं जायते जलसन्निभं ॥ इति अथ द्वावरां ॥ गुडः पुरस्तथा क्षा
पिण्याकंठं कणं तथा ॥ दुर्णसिर्ज्जरसं चैव शुद्धमीनसमं चितं ॥ एतत्सर्वं तु संचूर्ण्य छागी दुग्धे
न पिंडिकां ॥ कृत्वा स्नाताः खरांगारैः सर्वसत्त्वा निपातयेत् ॥ पाषाणमृत्तिकादीनि सर्वलोहग
तानि च ॥ अन्यानि यान्यसाध्यानि चोपसत्त्वस्य का कथा ॥ यन्त्रोपरसभा गोस्तिरसे तत्सत्त्वयो
जनं ॥ कर्तव्यं तु दुर्णाधिक्या दुःसत्त्वमभीप्सता ॥ इति सत्त्वपातनं ॥ ॥ अथ मणिशोधनमार

॥र.मः॥

॥१३॥

णं॥ शुद्धात्यस्लेनमाणिक्यं जयंत्यामोक्तिकंतथा॥ विद्रुमं क्षारवर्गेण तार्क्ष्णोदुग्धनस्तथा॥ पुष्परागं
वसंधानैः कुलस्य काथसंयुतैः॥ तंडुलीयजलैव जुं नीलं नीलीरसेन च॥ रोचनमिश्रु गोमेदं वैदुर्यं त्रि-
फलाजलैः॥ वंडरुद्रावसं पिष्टैः शिलागंधकतालकैः॥ वज्रं विनान्यर॥ ॥ रत्नानि म्रियंतेऽष्टपुटैः ख-
लुः॥ मुक्ता विद्रुमवज्रं वैदूर्यस्फटिकादिकं॥ मणिरत्नं सरं सीतं कषायं स्वादुलैखनं॥ वक्षुष्यंधारणा-
तनुपापालक्ष्मीविषापहं॥ ॥ इति श्रीवैद्यनाथपुत्रशालिनाथविरचितायां रसमंजरी उपरसशोध-
नमारणसत्त्वपातनमणिमारणकथनं नाम तृतीयोऽध्यायः॥ ३॥ ॥ अथ विषलक्षणं॥ विषसेवा-
विषपरिहारकथनं॥ अष्टादशविषं ज्ञेयं कंदजं परिकीर्तितं॥ कालकूटं मयूराखा विंदुकं शक्तिकं

॥र.मं॥
॥१४॥

तथा॥वालुकं वत्सनाभं च शंखनाभं सुमंगलं॥शृंगी कर्कटकं सुस्तकदं पुष्करं शिखी॥हारिदं हरि
तं चक्रं विषं हलाहलं कृपं॥यनं रुक्षं च कठिनं भिन्नां जनसमप्रभं॥कंदाकारं समाख्यातं कोलकूटं
महाविषं॥मयूराभं मयूराख्यं विंदुमत्तं विंदुकं स्मृतं॥वित्रमुत्पलकं दामं शङ्कु कं शङ्कुवद्भवेत्॥वा
लुकं वालुकाकारं वत्सनाभं तु पांडुरं॥शंखनाभं शंखवर्णं शुभवर्णं सुमंगलं॥यनं गुरुं च निविडं
शृंगाकारं च शृंगकं॥मर्कटकं पिवर्णं भं कर्दमं कर्दमप्रभं॥सुस्तकं सुस्तकाकारं सितं पीतं च क
र्दमं॥पुष्करं पुष्कराकारं शिखी शिखिशिखाप्रभं॥हारिदं हरिद्राभं हरितं हरितं स्मृतं॥चक्राकारं
भवेद्भक्तं नीलवर्णं हलाहलं॥वाष्पणं पांडुरं तत्र क्षत्रियोरक्तवर्णकं॥वैश्यः पीतप्रभं शूद्रकृष्णभं

॥रामः॥
॥१४॥

निंदितः स्मृतः ॥ वास्मणो दीयते रोगे क्षत्रियो विषमक्षणे ॥ वैश्यां व्याधिषु सर्वेषु सप्यदंष्ट्रा यशूद
कः ॥ इति विषलक्षणं ॥ विषस्य लक्षणं प्रोक्तमथ सेवां प्रचक्ष्महे ॥ शरद्दीप्ता वसंतेषु वर्षी सु
चनदापयेत् ॥ चतुर्मासे हरेदो गान् कुल्लूढादिकानपि ॥ विषंतु खंडशः कृत्वा वस्त्रखंडेन बंधये
त् ॥ गोसु त्रयमध्ये निक्षिप्य स्थापयेदातपे त्र्यहं गोसु त्रंतु प्रदातव्यं प्रत्यहं नूतनं बुधैः ॥ त्रेहेऽतीते तदु
ज्जृत्य शोषयेन्मदुपेषयेत् ॥ शुध्यत्येवं विषं सेवा योग्यं भवति वार्तिजित् ॥ इति विषशुद्धिः ॥ पथ
मे सर्वपमात्राद्वितीये सर्वपद्वयं ॥ तृतीये च चतुर्थे च पंचमे दिवसे तथा ॥ षष्ठे च सप्तमे वापि क्रम
वृद्ध्या विवर्जयेत् ॥ सप्त सर्वपमात्रेण पृथगं सप्तकं नयेत् ॥ क्रमहान्यात्तथा नेयं द्वितीये सप्तके

॥ र. सं. ॥
॥ १५ ॥

विषं ॥ यवमात्रं विषं देयं तृतीये सप्तके क्रमात् ॥ कृद्याहान्या च दातव्यं चतुर्थे सप्तके तथा ॥ यवमात्रं य
सेत्स्वस्थो गुणात्रे मासा - वान् ॥ अशीतिर्यस्य वर्षाणि वसु वर्षाणि यस्य वा ॥ विषं तस्मै न दातव्यं न
दत्तं दोषकारकं ॥ दातव्यं सर्वरोगेषु घृताशिनितिहिताशिनि ॥ क्षीराशनिप्रयुक्तं च रसायनरतेन रे
॥ ब्रह्मचर्यप्रधानं हि विषकल्पं सदा वरेत् ॥ प्रस्थैः त्वस्थमना भूत्वा तदा सिद्धिर्न संशयः ॥ इति विषसे
वा ॥ ॥ मात्राधिकं यदा मर्त्यः प्रमादाद्भक्षयेद्विषं ॥ अष्टो वेगाः तदैवैवं जायते तस्य देहिनः ॥ संताप
ः प्रथमे वेगे द्वितीये वेपथुर्भवति ॥ दाहो वेगे तृतीयस्या चतुर्थे पतनं भुवि ॥ फेनं तु पंचमेवेगेषु
विकलता भवेत् ॥ जडता सप्तमे वेगे सरणं चाष्टमं ध्रुवं ॥ विषवेगा निति ज्ञात्वा मंत्रतंत्रैर्विनाशये

॥ रामः ॥
॥ १५ ॥

त॥ साधकानां हितार्थाय सदाशिवसुखोद्गतं॥ सर्वविषयविनाशार्थं प्रोच्यते मंत्रमुत्तमं॥ ॐ नमो भ
गवते श्रीधोणे हर २ दर २ नर २ वर २ वध २ र २ लां ३ हर २ भां ३ सर २ रां २ सव २ ॥ क्षी २ क्षी २ भगव
ति श्रीधोणे यः ३ सं ३ सं वर २ सर सद्यं ण वर रुपे क्षी ३ वर विहंगममानुषयोगेक्षे मं वदशेष रि २ ठः
३ स्वाहा॥ विशाया स्मृतिमात्रेण नश्यंते गुणकादयः॥ सप्तजप्ते न तोये न प्रोक्षयेत्कालनोदितं
॥ उत्तिष्ठतिष्ठवेगेन शिखवंधेन धारयेत्॥ त्रिमंत्रे तेन शंखेन दुदुभिं वा दयेद्द्वि॥ देशांतरश
रीरस्थं निर्विषं कुरुते क्षणतः॥ विषं दृष्ट्वा यदा मंत्री मंत्रमावर्तयेत्सकृत्॥ यांति निर्विषतां दृष्ट्वा
पि भारशतानि च॥ गोघृतपीताहरते विविधं गरलं बंधाककोटी॥ सकलविषदोषशमनी त्रि

॥र.सं॥
॥१६॥

श्रूलिकासुरभिजिकाच॥तुल्येनटंकनेनैवस्त्रियतेपेषणाद्विषं॥अतिमंत्रयदाभुंक्तेतदाज्यंठंकणंवि
वेत्॥नदातव्यंनभोक्तव्यंविषंवादेकदाचन॥आचार्येनतुभोक्तव्यशिष्यप्रत्ययकारकं॥॥इतिपं
डितवैश्वनाथपुत्रशालिनाथविरचितायांरसमंजरीविषलक्षणविषसेवाविषपरिहारकथनं
नामचतुर्थोऽध्यायः॥॥अथअष्टधातुशोधनमारणमाह॥हेमादिलोहकिंशुकंशोधनमारणंगुणं॥
वक्षेऽसप्रत्यंयोगंयथासुखगुरुमुत्थितं॥तैलेतकेगवांसूत्रेकौलस्यैकांजिकेतथा॥तस्मात्तस्माभिर्वि
वेत्तदावेदावेतुसप्तधा॥स्वर्णादिलोहमात्रंतुशुद्धिमायातिनिश्चितं॥॥अथपृथक्शोधनमार
णमाह॥मृत्तिकासातुलुंगाल्लैपंचवासरभाजितं॥सभस्मलवणैर्हेमंशोधयेत्पुटपाकतः॥हेमशो

॥र.सं॥
॥१६॥

धनं॥ शुद्धसूतसमं हेमखले कुर्यावगोलकं॥ उध्वाधोगंधकंदत्वा सर्वतुल्यं निरुध्वच॥ त्रिंशत्वनोपलै
देया पुटाश्चैवं चतुर्दश॥ निरुत्थं जायते भस्म गंधो देया पुनः पुनः॥ ॥ अन्यच्च॥ कृत्वा कंठकवेधानि
स्वर्णपत्राणि येन॥ लुंगावुभस्मसूतेन प्रियते दशभिः पुटैः॥ ॥ अथान्यप्रकारः॥ रस्य भस्मना
वापरसेनालेपयेदलं॥ हिंगुहिगुलसिंदूरशिलाः साम्येन मेलयेत्॥ मर्द्यकांचनद्रावैर्दिनं कृत्वा थगो
लकं॥ तं भांडस्य तले धृत्वा भस्मना पूरयेद्दण्डं॥ अग्निं प्रज्वालयेद्गाढं द्विनिशीत्वांगशीतलं॥ उधृत्य सावशे
षं चेत्पुनर्देयं पुटद्वयं॥ अनेन विधिना स्वर्णं निरुत्थं जायते मृत्तं॥ एतदुसायनं वल्यं वृष्यं शीतं क्षयादि
जित्॥ ॥ अन्यच्च॥ गलितस्य सुवर्णस्य षोडशांशेन सीसकं॥ योजयित्वा समुद्धृत्य निवृत्नीरेण मर्दयेत्

॥ र. सं. ॥
॥ १७ ॥

अन्यच्च २

॥ तद्गोलकसमंगंधं चूर्णं दद्यादुपर्यधः ॥ सरावसं पुटे धृत्वा पुटे विंशद्वनोपलैः ॥ एवं सुनिपुटे हर्मनोस्थानं
लभते पुनः ॥ कषायतिक्तमधुरं सुवर्णं गुरुलेखनं ॥ रुधिरं सरसायनं वल्यं चक्षुष्यं कांतिदं भुवि ॥ आ
युर्मैधावयस्यैर्यं वाग्निशुद्धिस्मृतिप्रदं ॥ क्षयोन्मादमुहात्तानां शमनं परमुच्यते ॥ इति सुवर्णसारणं
॥ भागेन क्षारराजेन द्वाविंशं शुद्धतारकं ॥ ~~तारपत्रं चतुर्भागे भागे कं शुद्धतालकं स~~
॥ र्धं जं वीरजैर्दीवैस्तारपत्राणिलेपयेत् ॥ रुद्धा त्रिभिः पुटैः पाच्यं पंचविंशद्वनोपलैः ॥ सिद्यते नात्र सं
देहो गंधो देयं पुनः पुनः ॥ विधाय पिष्टी सूतेन रजः तस्यामे लयेत् ॥ तालं गंधं समं पश्चान्मर्दयं नि
बुक्कद्वैः ॥ द्विषैः पुटैः भवेद्भस्म योज्यमेव रसादिषु ॥ शीतं कषायं मधुरं मल्लं वातप्रकोपजित् ॥ दीप

॥ र. सं. ॥
॥ १७ ॥

नंदलकृत्स्निग्धं मूढाजीर्णविनाशनं॥ आयुष्यं दीर्घरोगघ्नं रजतं लेखनं सरं॥ इति तारमारनं॥ ॥ नवि
षं विषमित्याद्रुतामुंतुविषमुच्यते॥ एकदोषो विषेतामुत्तुष्टौ दोषाः प्रकीर्तिताः॥ भूमो मूर्च्छा विदाहश्च त्वे
दक्लेदनवांतयः॥ आरुविश्वित्तसंताप इति दोषा विषोपमां॥ तस्माद्विशुद्धं यास्यं वैतामुं रोगघ्नं शांतये॥ लो
णेन वज्रिदुग्धेन तासु पात्रं विलेपयेत्॥ अग्नौ सताप्य निगुंडी रसे सिक्तं च सप्तधा॥ सुसर्कस्य रसे षेवं सु
खं भुद्धिर्भविष्यति॥ ॥ अन्यच्च॥ गोमूत्रेण पचे जासंतासु पात्रं दृढाग्निना॥ सुहृतेनात्र संदेहो मारणं वा
पथोच्यते॥ ॥ इति ताम्रशोधनं॥ ॥ सूतमेकं द्विधा गंधं यासं कं न्या विमर्दितं॥ दयोस्तु लं तासु पत्रं
स्थाल्यागर्भे निरोधयेत्॥ सम्यक् त्रिलवणैः सार्द्धं पार्श्वे भस्म निधाय च॥ चतुर्यासं पवेतु ल्य पात्रपृष्ठे

॥१॥

॥१॥

सगोमये॥ जलं पुनः पुनर्देयं स्वांगशीतं विवृणयेत्॥ सिद्यते नात्र संदेहः सर्वयोगेषु योजयेत्॥ ॥ अथान्य
प्रकारः॥ चतुर्थं शीतसूतेन तासु पत्राणि लेपयेत्॥ अस्त्रपिष्टद्विगुणितं मधोर्द्धदापयेद्वलिं॥ वांगेरीकल्क
गर्भं तद्वां डेया मेपवेदं॥ भस्मीभूतं तासु पत्रं सर्वयो-
गेषु योजयेत्॥ ॥ अन्यच्च॥ जंवीररससं पिष्टरस
गंधकलेपितं॥ शुल्बपत्रं सरावस्थं पुटैर्जाति-
पंचतां॥ तासु तिक्तो ह्यसमधुरं कषायं शीतलं सरं॥ कफ
पित्तक्षयं पाण्डुं कुष्ठं च रसायनं॥ नाशयेत् भूल मशं सिद्धमिंद्राशनिर्यथा॥ इति ताम्रमार्गः॥ ॥
राजरीतिं तथा घोषं तासु वन्मा रयेत्पृथक्॥ तासु वत् शोधनं तेषां तासु वत् गुणकारकं॥ ॥ तामुरीति
कांश्यमार्गः॥ नागवंगौ च गलितौ रविदुग्धेन सेवयेत्॥ त्रिवारं शुद्धिमायातः स छिदेहं डिकांतरेत्॥ इति

॥१॥

॥१॥

नागवंगशोधनं ॥ त्रिभिः कुंभिपुटेर्नागो वा सारसविमर्दतः ॥ सशिलो भस्मतामेतितद्वजः सर्वमेहजि
तः ॥ अथान्यप्रकारः ॥ भूर्भुजंगमगस्तिं च पिष्ट्वा पत्रं विलेपयेत् ॥ तत्र संविदुते नागे वा सायामार्गसंभ
वं ॥ क्षारं विमिश्रयेत्तत्र चतुर्थं शिंशु गुरु क्लितः ॥ ग्रहरं पाचयेत्तुल्यां वा सादव्या च द्यदितं ॥ तत उधृत्य तच्चूर्णं
वासान्नीरे विमर्दयेत् ॥ पुटेत् पुनः तमृधृत्य तेनैव परिमर्दयेत् ॥ एवं सप्त पुटेर्नागे सिंदूरं जायते क्रवं ॥ ना
रस्प रंजनो नागो वानपित्रकफापहः ॥ ग्रहणी कुष्ठ गुल्मा शोषो वृणशोष विषापहः ॥ इति नागमारणं ॥
आभीरं शोधयेदादौ डाचयेद्द्विंकांतरेत् ॥ अथ मार्गं चतुर्थं शिंशु चूर्णितं मलयेत्ततः ॥ स्थूलाग्रया लोहद
व्यां शनैस्तदवचालयेत् ॥ यामवद्भस्मत्त्वमायाति तावत्तद्वर्धयेत्पूर्ववत् ॥ तत एकीकृतं सर्वं भजदंगारव

॥र.मं॥
॥१२॥

र्णतां॥ नूतनेन सरावेन रोधयेदंतरेभिषक्॥ पश्चात्तीव्राग्निना पक्वे वंगं भस्म भवेत्कुर्वं॥ ॥अन्यमतं॥ वंगं
सनालमर्कस्य पिष्ट्वा दुग्धेन संपुटेत्॥ शुष्काश्च तथ भवैर्वल्कसप्तधा भस्मतां बुजेत्॥ वंगं तिक्तो ह्नकं
रूक्षं द्रवहात प्रकोपन॥ मेहश्चेष्टामयघ्नं वत्रिमिष्टुं मेहनाशनं॥ इति वंगमारणं॥ ॥विफलाष्ट
गुणे तोये विफला षोडशं पलं॥ तत्काथे पादेषु लोहस्य पलपंचकं॥ कृत्वा पत्राणितानि सप्तवा
रं निषेचयेत्॥ एवं प्रलीयते दोषो गिरिजो लोहसंभवं॥ इति लोहशुद्धिः॥ ॥शुद्धस्य सूत राजस्य भा
गो भागद्वये वले॥ द्वयोः समं सारवूर्णं मर्दयेत्कन्याकां वुना॥ यामद्वयंततो गोलं स्थापयेत्तामुभाजने
॥ आच्छाद्यै रंडजैः पत्रैरुत्तमो यामद्वयो भवेत्॥ त्रिदिनं धान्यराशिष्ठं तंततो मर्दयेद्दृढं॥ रजस्तद्वस्त्रगलि

॥रामः॥
॥१२॥

तं नीरै रतिहं सवत ॥ तीक्ष्णै सुडंकांत लोहं निरुथं जायते मृतं ॥ त्रिफलामधुसंयुक्तमेतत्सेव्यं रसा-
यनं ॥ ओं अमृतोद्गवास्वाहा ॥ इति लोहमर्दनमंत्रः ॥ ॐ अमृतोद्गवाय फट इति लोहयो निरत्रामत्र
॥ ॐ नमश्चंद्रवज्रपाणये महायक्षसेनाधिपतये सुरसुरमहाविद्यावलाय स्वाहा ॥ इति बलिदानमं-
त्रः ॥ ॐ अमृतं भक्षयामि स्वाहा ॥ इति भक्षणमंत्रः ॥ ॥ अथान्यप्रकारः ॥ द्वादशंशेन दंतीक्ष्णवृ-
णं स्पृशेत् ॥ कंन्या नीरेण संमर्दयामयुग्मे तु तत्पुटेत् ॥ पुटे देवं लो - वृणं सदा धामरणं व्रजेत् ॥
॥ ॥ अन्यमतं ॥ काकोदुंबरिका नीरे लोहपत्राणि सेवयेत् ॥ कुमारी नीलकैलदां पुटेद्भजपुटेत्
था ॥ त्रिवारं त्रिफलाकाथे तत्संख्या कै रतं दितः ॥ एवं चतुर्दशपूटे लोहं वारितं भवेत् ॥ ॥ अन्यच्च

॥१०॥
॥२०॥

मिंदुफलस्य मज्जायां खड्गं क्षिप्त्वा तपे षरे ॥ धारयेत्कांस्थपत्राणि दिनैकेन स्फुरं पलं ॥ लेपं पुनः
पुनः कुर्यादिनां तेन तस्य पेययेत् ॥ त्रिफलाक्वाथसंयुक्तं दिनैकेन मृतं भवेत् ॥ ॥ अथान्यप्रका
रः ॥ लोहं पत्रमतीव तप्तमसकृत्क्वाथे क्षिपेत्त्रैफले ॥ वृणिभूतमतपुनत्रिफलजेक्वाथे पचेद्भा
जले ॥ मत्स्याक्षी त्रिफलारसेन पुरयेद्यावन्निरुत्थं भवेत् ॥ पश्चादाज्यमधुप्लुतं सुमुठितं तिष्ठं भवे
दायसं ॥ तस्मात्सन्निहितं फलभयजले रालोत्थधातुोदरे ॥ योज्यं सप्ततुवासरगदहितं बालेषु
वृद्धेषु च ॥ सर्वमेतमृतं लोहं ध्यातव्यं मित्रं पंचकै ॥ यद्येवं स्यान्निरुत्थानं सेव्ये वारितं भवेत् ॥ गंध
केनोत्थितं लोहं तुल्यं खल्वैविमर्दयेत् ॥ दिनैकं कन्यकादावैरुद्धा गजपुटे पचेत् ॥ इत्येवं सर्वलो

॥१०॥
॥२०॥

कानां कर्तव्येयं निरुत्थय ॥ कृष्णायः सौथभ्रूलार्शः कृष्णपादुत्वमेहनुत् ॥ वयस्यं गुस्यं गुरुच
क्षुष्यं रसो मेदो गरापहं ॥ आयुः प्रहातावलवीर्यकर्त्री रोगोपहर्ता मदनस्य धर्ता ॥ अयः समानं नहि किं
चिदस्ति रसायनं श्रेष्ठतमं नराणां ॥ आयुप्रदं वीर्यकरं च तेजस्कामप्रदं वल्यमरोगकंच ॥ ततो द्विगुणितो
पूतो गुणकारकमीरितं ॥ यावन्मात्रेण कालेन कुमारस्य गुणो भवेत् ॥ त्रिगुणेन तु कालेन तद्द्वैगुण
कारकं ॥ कालेनैव प्रयोक्तव्यं देहसिद्धिं मभीप्सता ॥ बालः स्यात्पंचदशभिस्त्रिंशद्विस्तु कुमारकं ॥ पंचाश
द्विस्तु तरुणो स्यात्तुर्द्धं रजराश्वितः ॥ इति लोहमारणं ॥ ॥ कृष्णान्दंतिलं लैतैश्च माषान् रजिकां तथा ॥ म
द्यमस्ररसं चैव तज्जलोहस्य सेवकः ॥ ये गुणमारिते मुंडे ते गुणमुंड किटयो ॥ तस्मात्सर्वत्र मुंडुरं रोगसा

॥र.मं॥
॥२१॥

त्यौ नियोजयेत् ॥ शतोत्थमुत्तमं किट्टं मध्यं वाशीतिवार्षिकं ॥ अधमं षष्टिवार्षीयमनोहीनं विषाप
मं ॥ ददग्धां सैकाष्टैर्मलमायसंतुगौ मूत्रनिर्वायितमष्टवारं ॥ विचूर्ण्य लीनं मधुना विरेण कुंत्ता
कयं यां उगदंति हन्ति ॥ किं दशगुणं मुंडं डाती क्षां शतोन्मितं ॥ तीक्ष्णालसगुणं कांतं भक्षणात्कु
रुते गुणं ॥ ॥ इति पंडितवैद्यनाथपुत्रशार्लिनाथविरचिते रसमंजरीखण्डिधातुशोधनमा
रणकथननामपंचमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीराघवेरुत्थितं देवं पीतवस्त्रं चतुर्भुजं ॥ वंदे धन्वंतरिं नित्यं
नानागदनिषूदनं ॥ यथा गुरुमुखान्भ्रूतान्भूतश्च योरसः ॥ सरसः प्रोच्यते वात्र व्याधिना
शनहेतवे ॥ मुक्तैर्करसवैद्यं लाभं पूजां च कीर्तिव ॥ तृणकाष्ठौषधिवैद्यः कोलभंते कपर्दिकामे

॥रामः॥
॥२१॥

कां॥ यस्य रोगस्य यो योगो मुनिभिः संप्रकीर्तितः॥ तत्र योगसमायुक्तं भिषक्कृतं प्रयोजयेत्॥ मात्रा वि
कं न सेवेत रसं चाविषमौषधं॥ व्याधिं दुष्यं च कौष्ठं च वीक्ष्य मात्रां प्रयोजयेत्॥ रसं वज्रं हेमता रं नागलो
हं च तामुकं॥ तुल्या संमारितं योज्यं मुक्तामानिकविडमं॥ शंखं चतुर्लप्य तुल्यां सप्ताहे वित्रकद्वै म
दयित्वा विचूर्ण्यार्थेन पूर्ववराटकं॥ टंकनं रविदुग्धेन पिष्ट्वा मूष्यं च रुध्यते॥ मृद्रां डैत निरुध्याथ स
म्यक्कगजपुटे पचेत्॥ आदाय चूर्णयेत्सर्वं निर्गुग्गुः सप्तभावनाः॥ आद्रकस्पद्वैः सप्तवित्रकस्यैक
विंशतिः॥ द्वैर्भाविं ततः शोध्यं देयं गुंजाचतुष्टयं॥ स्य रोगं निहंत्या शुसाध्यासाध्यं न संशयः॥ योज
यत्पिप्पलीक्षौडैः सद्युतैर्मरिचैश्च॥ महारोगाष्टकेकासेज्वरेश्चासेतिसारकै॥ पोटलीरत्नगर्भेयं

॥र.मं॥
॥२२॥

योगवाहो नियोजयेत् ॥ रत्नगर्भपोटलीरसः ॥ ॥ स्यादुसेनसमं हेममौक्तिकं द्विगुणं भवेत् ॥ गंधं कंरु
समस्तेन रसपादस्तुटं कणं ॥ सर्वतश्चो लंकं कृत्वा कांजिके वसौषधेत् ॥ भांडेलवणपूर्णे च पचेद्वा
मवतुष्टयं ॥ मृगांके संज्ञको ज्ञेयो रोगराजनिहंतनं ॥ रसस्य भस्मना हेमभस्मीकृत्ये पुन्योजयेत् ॥ गुं
जाचतुष्टयं वा स्य मरिचैर्भक्षयेद्दिषक् ॥ पिप्पली दशकैर्वापि मधुना लेहयेद्बुधः ॥ पथ्यं सुलघुमांसे
न प्रायेनास्य प्रयोजयेत् ॥ दध्वाजं गव्यतक्रं वा क्षीरं चाजं प्रयोजयेत् ॥ वृजने घृतपक्वे श्वजातिक्षारैर
हिं गुकैः ॥ एलाजाती मरिचैस्तु संस्कृतै रविदाहिभिः ॥ वृताकतै लविष्मनिका रवे लं च वर्जयेत् ॥ त्रि
यं परिहरेद्दूरे कोपं चापि परित्यजेत् ॥ वल्ली तु वरिकाना मतन्मूलं काथेत्यलं ॥ तं कोथं पाययेद्वात्रौ

॥र.मं॥
॥२२॥

कटुत्रिकसमन्वितं॥ त्रिशूलीवासमाख्यातातन्मूलंकाथयेत्पलं॥ कटुत्रयसमायुक्तंदापयेत्कास
शान्तयेत्॥ दुषड्विंशसमायुक्तंकाकिनीमूलमेवच॥ भक्षयेत्पयभोज्येषुसर्ववातिप्रशान्तयेत्॥ मार्क
वीपत्रस्यचूर्णस्यगुटिकांमधुनाकृतां॥ वारयेत्ततोवक्त्रंकासविष्टंभनाशिनी॥ छागमांसंपयः
छागंछागंसर्पिसनागरं॥ छागोपसेवासयनंछागमध्येतुयश्मनुत्॥ मलायतंवलंपुंसांशुक्रा
यतंचजीवनं॥ अतोविशेषात्संरक्षेत्यस्मिणोमलरेतसी॥ ॥ मृगांकरसः॥ पलंकपदचूर्णस्यपलं
पारदगंधयोः॥ मासाष्टौटक्कणस्यैवजंवीरेणविमर्दयेत्॥ पुटिल्लोकेश्वरोनाम्नालोकनाथोयमुत्त
मं॥ अनेकुष्टंरक्तपित्तमन्यारोगाक्षयेनयेत्॥ पुष्टिवीर्यप्रसादौभःकांतिलावण्यदःपरः॥ कोस्तिले

॥१०॥

॥२३॥

केश्वडादीशोनृणांशंभुमुखोद्गतान् ॥ लोकनाथरसः ॥ रसस्यभस्मनोहेमपादांसेनप्रकल्पये
त् द्विगुणं गंधकंदत्वा मर्दयेच्चित्रकां वुना ॥ वराटकांश्च संपूज्य टंकनेन निरुध्य च ॥ भांडे चूर्णं प्र
लिप्तेथ क्षीत्वां रुधीत मृन्मये ॥ शोषयित्वा पुटे गते दिनांते च वनोपलेः ॥ त्वांगशीतलमुधृत्य चूर्णं
यित्वाथ विन्यसेत् ॥ एष लोके श्वरो नाम पुष्टिवीर्यसन्निवर्द्धनं ॥ गुंजा वतुष्टयं चास्पिष्पली मधु
संयुतं ॥ त्वादये सरया भक्त्या लोके श्वे सर्वदर्शिनि ॥ अंगका स्पर्शान्निमांघ्र्ये च कासे पित्रे स्वरक्षये ॥ म
रिचैर्घृतसंयुक्तैः पुदातव्यो दिनत्रयं ॥ लवणं वर्जयेत्तत्र साध्यं च दधिभोजयेत् ॥ एकविंशदिनं या
वत् मरिचं स घृतं पिवेत् ॥ पथं मृगां कवदज्ञेयं शयीता ज्ञानपादतः ॥ येषुष्का विषमानलैः तप

॥१०॥

॥२३॥

रुजाप्राप्ताश्च ये कुष्ठिना ये षांडुत्वहताः कुवैद्यविधृता ये शोषिणो दुर्भगाः ॥ ये तन्ना विविधैर्ज्वरैर्भ्रम
मदोन्मादैः प्रमादगताः ते सर्वे विगता भया हय रयाः स्युः पोटली सेवया ॥ लोकेश्वर पोटली रसः
॥ रसभस्म त्रयो भागा भागैकं हेमभस्मकं ॥ मृततामुत्पभागैकं शिलागंधकतालकं ॥ प्रति
भागद्वये शुद्धं मेकीकृत्य विचूर्णयेत् ॥ वराटी पुरंदरेन आज्ञाक्षीरेण टंकण ॥ पिष्ट्वा तेन मुखं रुद्ध्वा
मृद्रांडेन निरोधयेत् ॥ शुष्कं गजपुटे पाच्यं चूर्णयेत् स्वांगशीतलं ॥ रसो रागमृगां कोयं चतुर्गुणः
क्षयापहः ॥ दशभिः पिप्पली सौद्रं मरिचैकोनविंशतिः ॥ सद्युतैदापयेद्वाप्यवातश्लेष्मोद्भवेक्षये
॥ राजमृगांकरसः ॥ शुद्धं सूतं समं गंधं मृतं स्वर्णं भृतामुकं ॥ प्रत्येकं सूततूल्यं स्यात् सूतार्द्धं मृतली

॥र.सं.॥

॥२४॥

हकं॥ लोहाद्वैकृतवैक्रांतमर्दयेदृगजैद्वैः॥ पर्वटीरसवत्पाच्यं चूर्णयेद्वाक्येष्टथक्॥ शिपुवासा-
कनिर्गुंडीवचासोमाग्निभृंगजैः॥ सुद्रासुंडीजयंत्याश्च मुनिबुल्ल्यथ तिक्तकैः॥ कन्याद्वैश्वसंभा-
च्यं प्रतिडावैस्त्रिधास्त्रिधा॥ रुधालसुसुटेपाच्यं भूधरेतंसमुद्धरेत्॥ ततो नवज्वरेदद्यान्माषमात्रं
रसस्पतु॥ कृष्णाधान्यकसंमित्रं मुहुर्नाहिज्वरो भवेत्॥ अयं रत्नगिरिर्नाम रसो योगस्य वाहकः
॥ रत्नगिरिरसः॥ ॥ तुल्यासं चूर्णयेत्खले पिप्पली हिं गुलं विषं॥ दिगुणं जोमधुना देवातज्वर-
विमुक्तये॥ हिं गुले श्वरो रसः॥ ॥ पारदं रसकं तालंतुत्थं टंकनगंधकं॥ सर्वमेव त्समं शुद्धं कार-
वेत्त्याद्वैदिनं॥ मर्दयेत्तेन कल्केन तत्राप्रपात्रोदरं लिखेत्॥ अंगुलाद्द्विर्धमानेन तं पचेत्सिकता

॥र.सं.॥

॥२४॥

कये॥ यंत्रेयावत्स्फुटलेवं वृहयस्तस्य पृष्ठतः॥ माषैकं पर्णखंडेन भक्षयेन्नाशयेज्ज्वरं॥ त्रिदिनै
विषमंतीवुमेकद्वित्रिचतुर्थकं॥ शीतभंजीरसः॥ ॥ सूतकंटक एंगंधं शुद्धं चूर्ण समंसमं॥ सु
ताद्विगुणिं दातव्यं जैपालं तु षवर्जितं॥ सैन्धवं मरिचं चिंवा त्वग्भस्मं सकरापिच॥ प्रत्येकं सूततु
ल्यं स्यात्तजं वीरैर्मर्दयेद्दिनं॥ द्विगुं जत प्लतो येन वातश्चेष्मज्ज्वरापहं॥ रससीतारिजाभायं शीत
ज्वरहरः परः॥ शीतारिरसः॥ ॥ सुधंसुतंसमंगंधं मरिचं कंटकं नंतथा॥ चतुस्तुल्या सिता योज्या
मत्स्यपित्तेन भावयेत्॥ त्रिदिनं मर्दयेत्तेन रसोयं चन्दुसेखरः॥ द्विगुं जमाद्रुकावैदेयं शीतोदकं
पुनः॥ तक्रभक्तं च वृताकं पथ्यंतत्र निधापयेत्॥ त्रिदिनात्पित्तश्चेष्मोस्य मत्स्यगुं नाशयेज्ज्वरं॥ चंदु

॥र.मं॥

॥२५॥

शेखररसः॥ ॥भागैकंरसरसराजस्यभागस्यार्द्धेनमासिकं॥भागद्वयंशितायाश्चगंधकस्यत्रयो
मता॥तालमष्टादशाभागकुल्यंश्याद्भागपंचकं॥भल्लातकात्रयोभागाःसर्वमेकत्रचूर्णयेत्॥व
जिक्षीरप्लुतंकृत्वाहृदमृन्मयभाजने॥विधायसुहृदंमुद्रांपवेद्यामचतुष्टयं॥स्वांगशीतलमु
धृत्यखल्वयेत्सुहृदंपुनः॥गुंजाचतुष्टयंचास्यपर्णखंडेनदापयेत्॥ज्वरराजप्रसिद्धोयमष्टज्व
रनिवारणः॥प्रातःकालेप्रयुक्तोयंपथ्यंतक्रोदनंलिहेत्॥भागेनतुल्यसयुक्तश्चातुर्थकनिवा
रणः॥ज्वरराजरसः॥ ॥रसहिंगुलगंधंचजैपालंचविभिःसमं॥दंतिक्काथेनसंगृह्यरसोज्वर
हरःस्मृतः॥आर्द्रकस्परसेनाथदापयेदुक्तिकाद्वयं॥नचज्वरंमहाघोरंयाममात्रेणनाशये

॥र.मः॥

॥२५॥

मि ३

त॥ शर्करादधिभक्तं च पथ्यं देयं प्रयत्नतः॥ शीतं तोयं पिवेच्चानुशुमुद्गरसोहितः॥ शीतभंजीरसो
नाम सर्वज्वरकुलांतकः॥ शीतभंजीररसः॥ ॥ स्तूतं गंधं विषं तुल्यं धूर्तवीजेन त्रिभिः समं॥ वतुर्णं
द्विगुणं व्योषं चूर्णं गुं जाद्वयं हितं॥ जंवीरकस्य मज्जायां आर्द्रकस्य द्वयं युतं॥ महाज्वरां कुशो नाम
सर्वज्वरनिर्घातनः॥ एकाहिकं घाहिकं वा आहिकं वा चतुर्थकं॥ विषमं च त्रिदोषोत्थं हंति सत्यं न
संशयः॥ चायामं च वायं च स्नानं च क्रमो निव॥ ज्वरमुक्तेन सेवेत यावन्तो वलवान्नवेत्॥
स्नात्वा वैद्यं समभ्यर्च्य वस्त्रालंकारभूषणैः॥ वर्षासनं च कर्तव्यं गुरुभ्यो वेदवादिभिः॥ महाज्वरां
कुशरसः॥ ॥ सुदृढं स्तूतं॥ भागंधं मृताभं विषं संयुतं॥ सर्वतं न्मर्दयेत्तालं मूली नीरं त्र्यहं बुधः॥

दि १

रत्न

मधो मर्दये दिनमेकय

कलिंगत्रिफलाव्याष ३

॥१०॥

॥२६॥

पूरयेत्कूपिकांतेनमुद्रयित्वाथसोषयेत्॥ सप्तभिर्मृत्तिकावत्त्रैवेष्टयित्वाचशोषयेत्॥ पुटेत्कुं
भप्रमाणेनत्वांगशीतंसमुद्धरेत्॥ गृहीत्वाकूपिकामध्यात्तमर्दयेद्दिनमेकतः॥ आज्ञाज्ञीचित्र
कंहीगुत्वर्जिकाटंकणञ्चयेत्॥ गुग्गुलुः पचत्तवणंयवक्षारोयुवानिका॥ मरिचं पिप्पलीवैव
प्रत्येकंरसमानतः॥ एषांकषायेनपुनभावयेत्सप्तधातये॥ नागवल्लीदलपुतः पंचगुंजोरसे
श्वरः॥ सिद्धैः शम्यम्युक्तोयंसन्निपातगिरैः पविः॥ लिहगुल्मेषुवातेषुभूलेषुपरिणामजे
मंदानलेग्रहण्यांचञ्चरेवैवातिसारिजे॥ वारैकंवरसोदेयः प्रदोषेवाविवारकं॥ अतउर्द्धन
दातव्यः प्रवृद्धेचमहागदे॥ अयंप्राणेश्वरोनामप्राणिनांप्राणदायकः॥ प्राणनिर्गमकालेषु

॥१०॥

॥२६॥

यदायं नालुसंगतः॥ गतायुपरमायुः स्यादिदं च शिवभाषितं॥ ज्वरेतीव्रे सोशंवारिपिवेदनु॥ प्रा
णेश्वरो रसो वायुसंनिपातगिरावपि॥ शीतज्वरे दाहपूर्वगुल्मे सूले त्रिदोषजे॥ वांछितं भोजनं द
द्याकुर्वाञ्चंदनलेपनं॥ तापोऽकस्य समनं बालभाषणगायनैः॥ भावेक्षणान्तसंदेहः स्वास्थ्यं च
नजते नरः॥ प्राणेश्वरो रसः॥ ॥ शुद्धसूतं समं गंधं लोहतामुचशीसकं॥ मरिचं पिप्पली विश्वं स
मभागेन चूर्णयेत्॥ अर्द्धभागं विषदत्वा वर्जयेद्दासरद्वयं॥ शृंगवेरानुपानेन दद्याद्गुंजाद्वयं
मिषकं॥ नवज्वरे महाद्योरे वातसंग्रहणी गदे॥ नवज्वरे भसिंहोयं सर्वरोगे प्रयोजयेत्॥ नव
ज्वरे भसिंहः॥ ॥ शंभो कंठविभूषणं समरिचंदैर्सेंद्रक्तोरविः॥ पक्षौ सागरलोचनं शशि

॥ र. मं ॥
॥ २७ ॥

युतं भागोर्कसंख्यायुतं ॥ खल्यानैस्वरभर्दितं रविजलैर्गुजैकमात्रेददौ ॥ सिद्धौ यं ज्वरदंतिदप्यदलनः
पंचारसोयं रसः पथं च देयं दधितक्रभक्तं सिंधूरस्य पथं सितया समेतं ॥ गंधानुलेपो हि मनोपया
नंदुग्धं च देयं शुभदामी च ॥ पंचाननज्वरां कुशरसः ॥ सूतं गंधकचित्रकं त्रिकटुकं मुस्ता विषं त्रैफ
लं नैतेभ्यो द्विगुणं गुडेन गुटिका गुंजा प्रमाणहरेत् ॥ कुष्ठं दशवायुभूलमुदरं शोषप्रमेहादिकं ॥
रोगानीककरीदुदप्यदलनः ख्यातैकपंचाननः ॥ स्नेहस्य भागाश्च त्वारोजैपालस्पत्रयो मताः ॥ द्वौ भा
गौ टंकनस्यैव भागेकममृतस्य च ॥ तत्सर्वं मर्दयत्सूक्ष्मं शुष्कयामंभिषग्वरः ॥ भृंगवेशं बुनादेयो वो
षचित्रकसैंधवैः ॥ यामद्वयमितस्तापं हरत्येष नशंसयः ॥ धनसारेण युक्तेन चंदनेन विलेपनं ॥ वि

॥ रामः ॥
॥ २७ ॥

दध्यात्कांश्यपात्रेण वीजयेद्वागिनं भिषक् शाल्यन्तं तक्र सहितं भोजयेद्विल्वसंयुतं ॥ मैथुनं
वर्जयेत्तावत्पावनं लभते वलं ॥ सन्निपाते महाद्यौरे त्रिदोषविषमज्वरे ॥ आमवाते वातभ्रूले
पुल्मेस्त्रीहजलोदरे ॥ सीतपूर्वेदाहपूर्वे विषमे संततः ज्वरे ॥ अग्निमाये निवाते च प्रयुक्तो यं रसो
त्तमः ॥ मृतसंजीवनो नाम पुरव्यातो रससागरे ॥ मृतसंजीवनरसः ॥ ॥ द्विभागतालेन हतं च ता
मुं रसं वगंधं च समीनमायु ॥ विषं समं च द्विगुणं च ता मुं त्रिसप्तवारेण दिवा करांशौ ॥ विमर्द्य
रिष्ट्वरसेन चूर्णं गुंजे कदत्तं सितयायुतेन ॥ ज्वरां कुशोर्यमिति नाम विद्यात् ज्वरं निहत्य
ष्टविधं समग्रं ॥ रवि सुंदररसः ॥ ॥ ता मुं गंधं रसस्वेतस्य दामस्विपूतना ॥ समीनपित्रजैपाल

॥र.मं॥
॥२८॥

तुल्या एकत्र मर्दिताः ॥ गुंजा चतुष्टयं वा स्य नवज्वरहरो मतः ॥ ज्वरां कुशसन्निपाते भैरवो यं प्र
काशितः ॥ श्रीसंतोषीयानिगर्दितः सिद्धोद्यादागतो रसः ॥ सन्निपातभैरवरसः ॥ ॥ भस्मघो
डशनिष्कं स्यादा रण्योपलरसोद्भवं ॥ निष्कं त्रयं समरिचं विषं निष्कं च चूर्णयेत् ॥ अयं भस्मेश्व
रो नाम सन्निपातनित्कर्तृ नं ॥ पंचगुंजामितो भक्ष्ये आर्द्रकस्य रसेन च ॥ इति भस्मेश्वरो रसः ॥
अपामार्गस्य मूलानां चूर्णं वित्रकमूलजैः ॥ वल्कलैर्मर्दयित्वा तुरसं निष्पीडय रक्षयेत् ॥ तेन स्तू
तं समं गंधं साधु कंदरदं विषं ॥ टंकनं तालकं चैव मर्दये दिनसप्तकं ॥ त्रिदिनं मुशली नीरैर्भाव
ये धर्मरक्षितं ॥ मूषां च गोस्तनाकारा मापूर्य परिमुद्रयेत् ॥ सप्तभिर्मृत्तिका वस्त्रैर्वेष्टयित्वा पुटे

॥र.मः॥
॥२८॥

लघुः॥ रसतुल्यं लोहभस्ममृतवंगरजस्तथा॥ मधूकसारजलदौरेणुकंगुगुलुः शिला॥ चांजे
यश्च समांशः स्याद्भागार्द्धं शोधितं विषं॥ तत्सर्वं मर्दयेत्खल्वे भावयेद्द्विषसीरतः॥ आतयेत्ससंध
तीव्रं भद्रयेद्यटिकाद्वयंकटुत्रयकषायेन कनकस्य रसेन च॥ भूधात्रिवाकखायेन मु
निवृक्षरसेन च॥ समुद्रफलनीरेण विजयापर्णकारिणा॥ चित्रकस्य कखायेन ज्वाला
मुख्यारसेन च॥ पुसेकं सप्तकाभावांतद्वत्पित्तं विभावये॥ सर्वस्य सप्तभागेन विषेण परि
धूययेत्॥ विमर्दमंत्रयित्वा प्यरक्षयेत्कृपिकांतरे॥ पुंजैकावद्भिनीरेण शृंगवेररसेन वा॥ द
यात्रैरोगिणे तीव्रमौद्यविस्मृतिसांतये॥ शिख्रेण जालुमाहत्य घर्षयेदादुनीरतः॥ नोद्यटंते यदा

॥१॥

॥२॥

दंतास्तदाकुर्यादसुविधिः॥ स्नापयेत्प्रयत्नित्वा तं वारिकुंभशतैर्मुहुः॥ भोजनेच्छा यदा तस्य जायते रागिणः पराः॥ दध्योदनं शितायुक्तं दद्यात्तत्र कं स्वजीरकं॥ पाने पानं सिताजानं यदि छतिददत्तं तत्॥ एवं कृते न शांतिः स्यात्तापस्य रसनस्य चेत्॥ सचंदुचंदनरसालेपनं कुरु शीतलं॥ तूलिकां मल्लिकाजाती पुंनागवकुलावृतं॥ विधाय स्नापयेत्तत्र लेपयेच्च नृनैर्मुहुः॥ हावभावविलासोक्ति कंठाशां वलवीक्षणैः॥ पीनोत्तुंगमुचोपीडैः कामिनीपरिरंभनैः॥ रस्य वीणानिनादाद्य गायणैः भ्रवणमृतैः॥ पुण्यश्लोकपुराणार्थकथासंभाषणैश्चुभैः॥ एभिः प्रकारैस्तपस्य जायते समनंततः॥ वैर्जयेत्तैश्चुनंता वन्या वन्यवलवान् भवेत्॥ दद्यावातेषु सर्वेषु सिंधुगुग्गु

॥१॥

॥२॥

लुवंङ्गिभिः॥ दद्यात्कणामाका - भ्यां कामलाक्षयपांडुषु॥ तत्र दोगानुपानेन सर्वरोगेषु योजये
त्॥ अयं पुतापलं केशः सन्निपातेषु शस्यते॥ पुतापलं केश्वररसः॥ ॥ रसगंधकतुल्यां शंधतू
रफलजैद्वैः॥ मर्दयेदिनमेकं तु तुल्यं त्रिकटुकं सिपेत्॥ उन्मत्ताख्यो रसो नाम नस्ये स्यात्सन्नि
पातजित्॥ सन्निपातार्णवे मग्नं योन्युद्धरति देहिनं॥ कष्टेन न कृतो धर्मः कांच गुं जां न सोर्हति॥ उन्
त्तररसः॥ ॥ वचारसो नं कटुकं सैंधवं वृहतीफलं॥ रुद्राक्षं मधुसारं च फलं सामुद्रिकं मतं॥ सम
भागानि चैतानि सूर्यक्षीरेण भावयेत्॥ भावयेत्त्रिमिषितैर्न त्रिकारं चूर्णयेत्ततः॥ वमनं कथितं श्रे
ष्ठं सन्निपातेषु दारुणे॥ कफाल्पनेति वा ते च अथ स्मारेहरीमकैः॥ शिरोरोगे नेत्ररोगे कर्णरोगे वि

॥र.मं॥

॥३०॥

धानतः॥ पापयेष्ट्याण छिदाभ्यां संज्ञाकरणमुत्तमं॥ इति संज्ञाप्रबोधनरसः॥ ॥ सूतकंगंध
कं लोहं विषं चापि वरांगकं॥ ताम्रकं वंगभस्मं च अश्रुकं च समासकं॥ त्रिकदुर्घत्रमुखं च विडुंगं
नागकेशरं॥ रेणुकं पिलकं चैव पिप्पली मूलमेव च॥ यषां च द्विगुणं भागं मर्दयित्वा प्रयत्नतः
भावनातश्च दातव्या जलपिप्पलिकां बुभिः॥ सात्रवनकपात्रंतु बडियंकः पुकीर्तितं॥ श्वा सं
हंतितथा काशं च संसिच भगंदरं॥ हृक्कूलं पार्श्वधूलं च कर्णरोगं कपालिकं॥ हरेत्संग्रहणी रोग
नृश्लेष्मैश्च जठराणि च॥ प्रेमहां विंशतिं श्वैश्च अस्मरि च चतुर्विधं॥ न चान्नपाने परिहारमस्ति न
शां - वाताश्च निमैथुनं च॥ यथेष्टवेष्टाभिरतप्रयोगेन रां भवेत्कांचनराशिगौरम॥ महोद

॥रामः॥

॥३०॥

धिर्नामरसः प्रसिद्धो मुनीन्द्रयोगीन्द्रविचारसाधुः ॥ महोदधीरसः ॥ ॥ सूक्ष्मं सूतं सुदुःगंधं अजमोदा
विडंगकं ॥ विषमुष्टिर्वृक्षबीजं क्रमाद्विद्युतं भवेत् ॥ चूर्णयेन्मधुना लेखं निष्कैकं कृमिजिह्ववेत् ॥
कीटमर्दनसोनाममुक्तातोयं विषेदनुः ॥ कीटमर्दनरसः ॥ ॥ हिंगुलं मस्त्विंगंधं पिप्पलीटकणं ति
षे ॥ कणकस्य च बीजानि समांसविजया दुवैः ॥ मर्दयेवाममात्रं तु चणमात्रावटिकता ॥ भक्षणाद्गुह
णी हंति रसकनकसुंदरि ॥ अग्निमाशं च रं वं ॥ अतिसारं च नाशयेत् ॥ दध्यन्नं दापयेत् पथ्यं मथ
वातक्रोदनं चरेत् ॥ ग्रहणी रोगिणां तक्रंदीपनं ग्राहिलाघवं ॥ पथ्यं मधुरपाकित्वानवपित्तप्रको
पनं ॥ कनकसुंदररसः ॥ ॥ सूतहिंगुलमभुक्तं विषयुतं गंधान्वितं मर्दयेत्पाठावित्रकविल्वनागर

॥रमं॥

॥३१॥

जलैः प्रसेकशोभावयेत् ॥ पुंजैकं मधुसंयुतं श्रीवेष्टवूर्णान्वितं माथं वातकफरापहं रसं षिदं सर्वा
तिसारां जयेत् ॥ अतिसारे भसिंहरसः ॥ ॥ मृतं सूतं मृतं स्तब्धं मृतं तापं समं समं ॥ तुल्यं च खादिरं
सारं तथा मोच रसं क्षिपेत् ॥ दावैः शाल्मलिमूलेथे मर्दयेत्प्रहरद्वयं ॥ वनमात्रावटिभक्त्या निष्के
कजीरकैः सह ॥ त्रिदोषोत्थमतीसारं सज्वरनाशयेत्कुर्वं ॥ इति वन्दुप्रभावटी ॥ ॥ शुद्धसूतं मृतं
चापुंगंधकं मर्दयेत्समं ॥ लोहपात्रे घृतं भ्यक्तैर्यामं मृद्वग्निना पचेत् ॥ बालये लोहदंडेन त्ववता
र्यविभावयेत् ॥ त्रिदिनं जीरककाथैर्माषैकं भक्षयेत्ततः ॥ रसवित्रां वरोनामग्रहणी रक्तसंयुतं
समयेदनुपानेन वामभ्रूलप्रवाहिकां ॥ वित्रांवररसः ॥ ॥ तारमौक्तिकहेमानिसारस्थैकै

॥रमः॥

॥३१॥

कभागिकाः॥ द्विभागोगंधकः सूतस्त्रिभागोमर्दयेद्दिनात्॥ कपित्थस्य रसैर्गाढं मृगशृगेततः क्षिपे
त्॥ पुटेन्मध्यपुटेनैव तत उधृत्य मर्दयेत्॥ बलारसैः सप्तवेरमपामार्गरसैस्त्रिधा॥ लोध्रप्रतिवि
षासुष्ठाधातकिंदुयवामृताः॥ प्रत्येकमेतत्स्वरसैर्भावनास्यात्रिधात्रिधा॥ माषमाजोरसोदेयो
मधुना मरिचैस्तथा॥ हन्यात्सर्वानतीसारान्ग्रहणी सर्वजामपि॥ कपाटोग्रहणी रोगैरसोयव
क्रिदीपनं॥ संग्रहीवजुकपाट॥ ॥ सूतकंगंधकं लोहं विषं वित्रकपत्रकं॥ विडंगं रेणुकं मुस्तं प
लाकेशरग्रंथिकं॥ फलत्रयं त्रिकटुकं कुल्लभस्मस्तथैव च॥ एतानि समभागानि द्विगुणं गुडमु
च्यते॥ कामश्वासेक्षये गुल्मैः प्रमेहे विषमज्वरे॥ लूतायां ग्रहणी माघेश्वरलेपां दामयेतथा॥ हस्तपा

॥र.म॥

॥३२॥

दादि रोगेषु गुटिके यं पु सस्यते ॥ विजय भैरवरसः ॥ तंडुलीयद्वैः पिष्टं सूतं तूल्यां च गंधकं ॥ वज्र
मुखा घृतं पचात् भूधरे भस्मतां नयेत् ॥ दशमूलकरवायेण भावयेत्पुहरद्वयं ॥ गुंजा द्वयं हरत्या
शुहिकाश्वासं ज्वरं किल ॥ अनुपानेन दातव्यो रसो यं मेघडंडवरः ॥ मेघडंडवररसः ॥ गंधका
ष्टगुणं सूतं शूडं मृदं मिनाक्षणं ॥ पक्कावतार्य संचूर्णं वशांतुल्यां भयायुतं ॥ सप्तगुंजमिदं रवा
देद्वयं च दिने दिने गुंजैकैकं क्रमेणैव यावत्स्यादेकविंशति ॥ क्षीराज्यशर्करैः सार्द्धं शाल्यन्नं प
थ्यमाचरेत् ॥ कफवातप्रशांत्यर्थं निवर्तिनिवसेत्सदा ॥ त्रिगुणारव्यो रसो नाम त्रिपक्षात्कं पचा
तजित् ॥ त्रिगुणाक्षरसः ॥ सूतहातकवज्राणि ताम्रलोहं वमाक्षिकं ॥ तालं नीलांजनं तु तथम

॥र.म॥

॥३२॥

हिफेनं समांसकं ॥ पंचानां लवणानां च भागमेकं विमर्दयेत् ॥ वज्रीक्षीरैर्दिनैकं तुरुद्धाथो मूधरे प
चेत् ॥ माषैकमार्द्रकद्रावैलेहयेद्वातनाशनः ॥ पिप्पलीमूलजं काथं सकृदममनुपानयेत् ॥ सर्वा
चातुर्विकारांस्तु निहताक्षेपकादयः ॥ इति वातनाशनरसः ॥ ॥ मृतसूतं मृतं लोहं गंधं तालक
माक्षिकं ॥ पथ्याभृंगीविषऋषमग्निमंथवटंकणं ॥ तुल्यां खल्वेदिनभ्युर्थं मुंडीनिर्गुडिजडपैः ॥
द्विगुं जां वटिकां खादेत्सर्ववातप्रशान्तये ॥ साध्यासाध्यं निहंत्याशुरसो वातगजांकुशः ॥ वातज्वर
गजांकुशरसः ॥ ॥ मृतसूतार्कलोहानितुल्यां पथ्याचचूर्णयेत् ॥ माषमात्रं लिहेक्षौद्रैरस्रपित्तप्र
शान्तयेत् ॥ अम्लपित्तातकोनामरसो भैरवनिर्मितः ॥ आम्लपित्तांतरसः ॥ ॥ रसो वलिव्यो मरविस्तुलो

॥१.मं॥

॥३३॥

हं धात्र्यक्षनीरैस्त्रिदिनं विमर्शं ॥ तदल्पदृष्टं मृदुमार्कवेन संमर्दयेदस्य च बल्लभुगं ॥ हसस्त्रिपि
नं मधुना वलीढं लीलाविलासो रसराजपथः ॥ दुग्धं सकृष्णं इरसं सधात्रीफलं समैस्तत्समितं
भजेद्वा ॥ लीलाविलासरसः ॥ ॥ मृतसूतं मृतं तासु हिं गुपुष्करमूलकं ॥ सैधवं गंधकं तालं कटु
कीचूरं येत्समं ॥ पुनर्नवादेव दालीनिगुंडीतंडुलीयकैः ॥ तिक्तकोसातकीद्रावैदिनैकं मर्दये
द्दृढं ॥ माषमात्रं लिहे शौडै रसो मंथानभैरवः ॥ कफरोगप्रसांत्यर्थं निम्बकाथेपिवेदनुः ॥ मंथानभै
रवरसः ॥ ॥ सूतगंधकनागानां चूर्णं हंसाश्विवारिणा ॥ दिनं घर्मे विमर्शयथ गोलकातस्य योज
येत् ॥ काचकूप्यं च संव्यष्टां त्रिभिवेष्टयेद्दृढं ॥ सुखसंरुध्य संशुष्कां स्थापयेत्सिकताकृये ॥ सा

॥रामः॥

॥३३॥

द्विदिनं - केनाग्निं ज्वालेयन्नदधस्ततः॥ त्वांगशीतलमुद्धृत्य षडंशेनामृतं सिधेत्॥ मस्त्वान्यर्द्धभागे
न सर्वमेकत्र मर्दये॥ अयमग्नि कुमारस्यादु सोमात्रास्य रक्तिका॥ तां वूलीदलसंयुक्ता हंति रोगा
न सेवतः॥ वातरोगक्षये त्वासकासपांडुकफोल्बनात्॥ अग्निमाशंसन्निपातं पथ्यं शाल्योदकं
लघु॥ जलयोगपुयोगोपिशस्तस्नापपुशोतयेत्॥ अग्नि कुमार रसः॥ ॥ पलं रसस्य द्विपलं वल
स्याच्छुल्लायसी चार्द्धपलप्रमाणे॥ संचूर्ण्य सर्वदुतमग्नि योगादेरंदेरंडुपत्रेषु निवेशनीयं॥ पिष्ट्वा
थ तां पर्यटिकां विदध्या लोहेषु पात्रे वरपूतमस्मिन्॥ जंवी रजं पक्करसंपत्ता निशतं शतं तेन वि
भावनीयं॥ जीर्णे रसे भावितमेतदेव सुपंचको लोद्धववारिपूरैः॥ सवेतस्त्रैः शतमत्र योज्यं समं

॥ र. सं. ॥
॥ ३४ ॥

रा ३१

रसं कणजं सुभृष्टं ॥ विदंतदं मरिचं संचतत्सप्तधा दुर्चनका म्लवा राः ॥ कवा दना मा भवति प
सिद्धो रसः सुमंथानक भैरवोक्तं ॥ माषद्वयं सैधवत कपीतमेतस्य धन्यैः खलु भोजनान्ते ॥ गु
रुणिमांसा निपयांसि पिष्टकृतानि षाध्यानि फलानि योगात् ॥ मात्रातिरिक्तान्यपि सेवितानि
यामद्वयोजारयति प्रसिद्धः ॥ कवा दरसः ॥ ॥ पाराठां १ गंधक १ त्रिकटु ३ शंषभस्म १ जायफ
ल १ लवंग १ सोचल १ हिंगु १ सैन्धव १ विताः १ चुक १ २ रुचक शुठी पिप्पली तीक्ष्ण वेत्तं सलवण
मजमोदा हिंगु पथ्येति कर्णं ॥ पृथग्यल मात्रा स्यात्तृपिचूर्णमेषां जनमुदरवद्वेपाचनं रोचनं च ॥ इ
ति रामे सरो रसः ॥ ॥ शुद्धं सूतं विषं गंधमजमोदा फलत्रयं ॥ त्वर्जि शारं यव शारं वडि सैन्धव जीर

॥ रामः ॥
॥ ३४ ॥

कं॥ सौवर्चलं विडंगानि सुदं - श्रूषणं समं॥ विषमुष्टिं सर्वतुल्यं जंवीरान्मेनमर्दयेत्॥ मरिचाभां वंठी
खादेत् वद्विमाशं प्रसांतये॥ अमृतुंडी वटी नाम रसो भुवि सुदुर्लभः॥ अमृतुंडी वटी रसः॥ ॥ टंक
णकणामृतानां सहिं गुलानां समभागाः॥ मरिचस्य भागयुगलं निंबूनी रैद्यटिका द्वयं॥ वटि
कलाय सह शीमेका देवासमश्रीयात्॥ सत्वरमजीर्णशान्तौ वैद्वैर्धौ कफधस्तैः॥ इति अजीर्णकं
टकारसः॥ ॥ एकैकं विससृतं च जातीं टंकै द्विद्विकं कृदमात्रिकं विषषष्टं दग्धरुपदं द्विकं तथा
॥ देवपुष्पं वाणमितंतत्सर्वमर्दयेत्ततः॥ महोदध्या क्षवटिकानष्टस्याग्रे श्वदीपनः॥ महोदधि
रसः॥ ॥ रसगंधमृतं शुल्वं मृतं लोहं फलत्रिकं॥ श्रूषणं बीजजैपालं समं खल्वेणमर्दयेत्॥ दो

॥रसं॥
॥३५॥

एषुष्पीरसेभाव्यं शुष्कं तद्वस्त्रगालितं ॥ चिन्तामणिरसो ह्येषो जीर्णानां सुप्रशस्यते ॥ ज्वरमष्टविधं
हंति सर्वशूलहरः परः ॥ गुंजैकं वा द्विगुंजं वा आमरोगं हरं परं ॥ चिन्तामणिरसः ॥ ॥ रसो निष्के
कगंधैकं निष्कमात्रप्रदीपनः ॥ पलं साहचर्यदातव्यं चुल्लिका लवणं भिषक् ॥ खल्वेणमर्दयेत्तं
तु सूक्ष्मवस्त्रेण गालयेत् ॥ माषैकं च प्रदातव्यं भुक्तमासो दिजारकः ॥ अजीर्णेषु त्रिदोषेषु दा
तव्यो राजवल्लभः ॥ राजवल्लभरसः ॥ ॥ शुद्धभूतं द्विधा गंधं यामैकं मर्दयेद्दृढं ॥ द्वयोस्तु ल्येषु
द्वनामुसंगुटे तं निरोधयेत् ॥ उर्ध्वधोलवणं दत्त्वा मृदांडे धारयद्भिषक् ॥ ततो गजघुटे पक्त्वा स्वा
गशीतं समुद्धरेत् ॥ संगुटं चूर्णयेत्सूक्ष्मं पणं षडे द्विगुंजकं ॥ भक्षयेत्सूलपीडा तर्हि हिं गुसुठी स

॥रसः॥
॥३५॥

जीरकं॥ वचामरिचजंचूर्णकर्षमुहमंजलंपिवेत्॥ आसाध्यं नाशयेत्तूलं रसः स्यात्तूलकेशरी॥
व्यायामं मैथुनमद्यं लवणं कटुकानि च॥ वेगरोधं सुचक्रोधं वर्जयेत्तूलवान्नरः॥ शूलगज
केशरी रसः॥ टंकणं हारिणं शृंगं स्वर्णं शुल्बं मृतं रसं॥ नैकमार्द्रकद्रावै मर्चं रुद्धा पुटे पचेत्॥
त्रिनेत्राख्यो रसो नाम माषैकं मधु सर्पि साः॥ संधकं जीरकं हिं गुमधा ज्याभ्यां लिहेदनु॥ पंक्ति
शूलं हरं व्यातं मासमात्रं न संशयः॥ त्रिनेत्राख्य रसः॥ भस्मसूतं सूतं कांतं मुंडं भस्म शिला
जतु॥ शुद्धं ताप्यं शिलाव्योषं त्रिफलां कोल्हू वीजकं॥ कपित्थं रजनी चूर्णं शृंगराजेन भावयेत्
॥ विशद्वारा विशोषाथ मधु युक्तं लिहेत्सदा॥ निष्कमात्रं हरेन्मेहामेहं वद्धो रसो महान्॥ महार

दि ३

॥र.मं॥

॥३६॥

निंदस्य बीजानि पिष्ट्वा पलमितानि च ॥ पलतंडुलतोयेन घृतनिष्कद्वयेन च ॥ एकीकृत्य पिवेच्चानु
हंति मेहं विरंतनं ॥ इति मेहहरसः ॥ ॥ मृतं मृतं मृतं गंधश्चर्जुनस्य त्वचा सिता ॥ तुल्यांशं मर्द
ये खल्वेशाल्मल्या मर्दये द्वटंडुवैः ॥ दिनान्ने वटिका कार्या माषमात्रां पुमेहहा ॥ एषा इन्द्रवटी
नाम्ना मधुमेहप्रशान्तये ॥ इन्द्रवटीरसः ॥ ॥ तालसत्वं हतं तामुंहतं लोहं हतं रसं ॥ हतममुंहतं
ताप्यं गंधतुल्यं मनःशिलाः ॥ सौवीरं जनकासी संनीलं भल्लातकानि च ॥ शीला जतुर्वक मूल
त्वक्कदली कंद विवकं ॥ त्वचमं कोलूजां कुह्नां कुह्मधतूर मूलकं ॥ श्ववल्गुजानि बीजानि
गौरीसंधी फलानि च ॥ हेमाद्राफेनमाहं हलिनी विषविंदुकं ॥ तैजिन्यो लोहकिट्टं च पुराण

॥रामः॥

॥३६॥

ममृतं च येत् ॥ त्वचं च मीनकारव्यस्य पुनरुक्तं पलं पृथक् ॥ नालिन्यो नवटकास्तु सर्वमे-
कत्र चूर्णयेत् ॥ खल्वे निधाय दातव्याः पुनरेषां च भावना ॥ ब्रह्मदंडी शिवा पुंखा देवदाली
च नीलिका ॥ वाणो सहै नृपतरु निंबसारो विभीतकः ॥ करंजो भृंगराजश्च गायत्री तित्तिडी
फलं ॥ मलपू मूलमेतैषां तिथिश्च तिथस्तु भावना ॥ दातव्यां कूपिकाः कृत्वा सम्यक् संसो-
ध्य वातपे ॥ भांडं तद्दरिद्रेण्डां डे मुडिकां वा त्यक्ता येत् ॥ याममात्राग्निना पाच्यः पुटे मध्यस्थ
सौरसः ॥ पुंडरीकं निहंत्यैव नात्र कार्या विचारणा ॥ द्विमासाभ्यंतरे पुंसां तथा पथ्यं भुज्जां
खलु ॥ दृष्टा एव पि विलीयंते कुष्ठानि सकलान्यपि ॥ नानुभक्तिप्रभूतानां गुरुभक्ति कृतां

॥५.मं॥

॥३७॥

सदा॥ रसेंद्रमंगलो नाम रसोयं प्रकटीकृतः॥ अनुग्रहाय भक्तानां शिवेन करुणात्मना॥ रसें
द्रमंगलरसः॥ मृततामाभ्रलोहानां हिंगुलस्य पलंपलं॥ जंवीरोन्मत्तभागीभिः क्षुब्धैर्वि
षमुष्टिभिः॥ मर्त्यहयारिजैः प्रायैकं च दिनं दिनं॥ एवं सप्तदिनं मर्त्यतद्गोलं वस्त्रवेष्टितं
॥ बालुकायंत्रगं स्वेयं त्रिदिनं लघुवद्भिना॥ आदाय चूर्णयेत्क्षणां पलैकं योजयेद्द्विषं॥ द्विपलं
पिप्पलीचूर्णमिश्रं सर्वेश्वरो रसः॥ द्विगुंजं लेहयेत्सौदंः सुप्तिमंडलकुष्ठजित्॥ वाकुचीदेवदा
हं च कर्षमात्रं विचूर्णीतं॥ लिहेद्देरंडतैलेन अनुपातं सुषावहं॥ रक्ताधिक्ये शिरामोक्षपद्मां
वाङ्गुललाटके॥ कर्तव्या दृष्टरोगेषु कुष्ठिना च विशेषतः॥ वालिनो बहुदोषस्य वयस्य स्पृश

॥रामः॥

॥३७॥

रीरिणः॥ पलंप्रमाणमिच्छंतिप्रस्थंशोणितमोक्षणो॥ व्यभेवर्षासुविद्योतुग्रीष्मकालेतुशीतले॥
हेमन्तकालेमध्याह्नेशस्त्रकालंत्रयःस्मृताः॥ सर्वेश्वररसः॥ ॥ गंधकेनमृतंतामुंदशभागंस
मुद्धरेत्॥ दुषणंपंचभागंस्पादमृतंवह्निभागिकं॥ श्लक्ष्णं चूर्णीकृतंसर्वरक्तकैकाप्रमाणतः॥ दा
तव्यकुष्ठिनेसम्पग्नानुपानस्ययोगतः॥ गतगलितैस्फुटितैर्वैवदिसर्व्येसंडलेतथा॥ विचर्वि
काददुषामागलत्कुष्ठप्रशांतये॥ उदयभास्कररसः॥ ॥ द्वादशकर्षंतालंचकूष्माण्डस्त्ररसेसि
पेत्॥ त्वेदयेदोलिकायंत्रेयावन्नोद्यंनविद्यते॥ पश्चात्तंशोषयेत्तद्वत्स्मृतंकर्षद्वयंसिपेत्॥ तन्म
यंवद्रुवाणिनीलाभांकज्जलीभवेत्॥ सुहीरीरंरविदीरंछागीगोशुभवाकुची॥ पातालगरु

॥र.मं॥

॥३८॥

डीकोलहचक्रमर्दकश्ज्जरः॥कुमार्युन्मत्तभल्लातत्रिकलागिपुनर्नवाः॥निंवत्तगोषधीनांवपु
टंदेयंत्रयंत्रयं॥षट्पूर्वचूर्णकलिकांहंडिकायंत्रगांततः॥चतुर्थसंमधस्थाय्यंमध्येस्थाय्यंतुता
लकं॥पश्चादुपरिचूर्णितुसर्वंस्थाय्यंपुयत्ततः॥हंडिकाकंठपर्यंतकुमारीमज्जापूरणं॥ततो
मुद्रांहरांकुर्याच्चुक्रांसंस्थाप्यतांकिल॥चतुर्थमंतुदीपार्तिविंशत्यासंहठानिना॥स्वांगशीत
ःसुकुष्ठेष्टास्वयंतालेश्वरोत्तमः॥स्वागशीतंतमादद्यात्तयंतालेश्वरोरोरसः॥कुष्ठनाशकर
स्वातोभैरवानंदयोगिना॥पथ्यंतुसांचुशाल्यंनंकुष्टाभ्यष्टादशाहरेत्॥तालेश्वरोरसः॥
हेमाद्रांपंचपलिकांसिस्त्रातकघटेपचेत्॥तत्रैजीर्णसमुधृत्यक्षालयित्वाविशोषयेत्॥तच्च

॥र.मः॥

॥३८॥

णितं पंचपलं मरिचानां पलद्वयं ॥ पलैकं मूर्छितं सूतमेकी कृत्य सुभक्षयेत् ॥ निःकैकं सुप्ति कु
ष्टार्तास्वर्णक्षीरीरसो ह्ययं ॥ इति स्वर्णक्षीरीरसः ॥ जातीटंकनतालानां भागादशपलाः स्मृ
ताः ॥ युक्त्या सर्वमर्दयित्वा शिवास्वरसभादितं ॥ तालकेश्वरनामायं सर्वयोगींद्रसम्मतः ॥
श्वेतकुष्ठहरं सेव्यः सर्वदा भोजनप्रियः ॥ तालकेश्वररसः ॥ ॥ भागैकं मूर्छितं गंधकं वज्रि
वाकुची ॥ चूर्णं च वज्रिबीजानां प्रति द्वादशभागिकं त्रिंशद्भागं गुडस्यापि द्वादशगुणिका कृता
॥ अयं वृक्षरसो नाम्ना वृक्षहत्या विनाशकः ॥ दिनिष्कभक्षणाद्धंति प्रसुप्तिं कुष्ठमंडलं ॥ पा
तालगरुडी मूलं जलैश्च पृथ्वापि वेदनु ॥ वृक्षरसः ॥ ॥ मूर्छितं सूतकंधात्री फलं निवस्य वाहरे

सूतं

॥र.मं॥
॥३२॥

त॥ तुल्यांशं खादिरैः काथैर्दिनं मर्दयित्वा भक्षयेत् ॥ निःकैकंददुकुष्ठस्यः पारिभद्राद्वयोरसः ॥ पा
रिभद्ररसः ॥ शुद्धसूतसमं गंधं तुल्यं च मृतताम्रकं ॥ मर्दितं वाकुचीकाथैर्दिनैकं वटकीकृ
तं निष्कमात्रं सदा खादेत् श्वेतहाशशिलेखकः ॥ वाकुचीतैलकर्षेकं सक्षौद्रमनुपानयेत्
॥ शशिधररसः ॥ शुद्धसूतसमं गंधं त्रिफलाभृंगवाकुची ॥ भस्त्रातकतिलंकुक्षं निंबवी
जं समं समं ॥ मर्दयेद्भृंगजडावैः सोष्णं पेष्णं पुनः पुनः ॥ इत्थं कुर्यात्त्रिसप्ताहं रसश्चेतारिको भ
वेत् ॥ मध्वात्पै निष्कमात्रं तु खादेत् श्वेतं विनाशयेत् ॥ श्वेतारिरसः ॥ शुद्धसूतं समं गंधं कां
तं व्योमं च मारितं ॥ मंडुरं वाकुचीबीजं निशाश्लेष्यातबीजकं ॥ विडंगं तृवृता वद्धिभृंगीकृ

॥र.मं॥
॥३२॥

हमति लाभया ॥ शनस्य कुसमंतुल्यं चूर्णयेच्च सितायुतं ॥ कांशपात्रे स्थितं खादेत्तृष्णं शंमधु
सर्पिषा ॥ सर्वकुष्ठहरसौ यं महारौद्रेश्वर रसः ॥ इति रौद्रेश्वर रसः ॥ ॥ सूतकंता मुती शण
णं भस्ममाक्षिकगंधकं ॥ वंध्याककोटकी डावैस्तुल्यं मर्द्यं दिनावधिः ॥ वंध्याककोटकी
कंदेक्षिष्वालिस्त्रामृदावहि ॥ भूधराख्ये पुटे पाच्यं दिनैकं तं विचूर्णयेत् ॥ दशमां संविषं योज्यं
माषमात्रं च भक्षयेत् ॥ रसकालाग्निरुद्रोयं दशाहेन विसर्प्य जित् ॥ विष्यली मधुसंयुक्तम
नुपानं प्रकल्पयेत् ॥ कालाग्निरुद्र रसः ॥ ॥ शुद्धसूतं द्विधा गंधं कुसारी रसमर्दनं ॥ त्र्येहांते गो
लकं कृत्वा हंडिकातां निरोधयेत् ॥ तयोः समं ता प्रपात्रे शुद्धे संवि वलेपयेत् ॥ तद्रांडे भस्मना

॥र.मं॥
॥४०॥

पूर्यचूल्यांतीवाग्निनापचेत्॥द्वियामात्रेनदुधृत्यचूर्णयेत्स्वांगशीतलं॥जंवीरस्यद्वैःपिष्ट
रुधासप्तपुटैःपचेत्॥गुंजैकंमधुनाज्येनलिहेत्तहंतिभगंदरं॥सुसलीलसुनंचानुआरना
लयुतंपिवेत्॥भुंजीतमधुनाहारंदिवास्वापंचमैथुनं॥वर्जयेत्शीतलाहारंरसेस्मिरवि
तांडवे॥रवितांडवरसः॥॥शुद्धसूतंसमंगंधंमर्चयामचतुष्टयं॥नागवल्लीडलयुतैर्मे
घनादपुनर्नवैः॥गोमुषिष्यलीयुक्तंमर्चरुधापुटेलघु॥लिहेत्क्षौद्रैरसौरौद्रैःगुंजा
मात्रोर्बुदंहरेत्॥रौद्ररसः॥॥शुद्धशुतंपलैकंतुद्विपलं-शुगंधकं॥मृतंताम्रंमृतंलोहंप
त्येकंचपलत्रयं॥शूषणंलांगलीदंतीचित्रकंपीलुकंतथा॥प्रत्येकंद्विपलयोज्यंयवसा

॥रामः॥
॥४०॥

रंचटंकणं॥द्वयंपंचपलंयोज्यं सैंधवंपलपंचकं॥द्वाविंशत्यल्लगोमुत्रैस्तुहीक्षीरंवतत्समं॥
मृद्वग्निनापचेत्सर्वंस्थाल्यांयावत्सुपीडनं॥माषद्वयंसदाखादेदुसोस्यशंकुठारकः॥अश
कुठाररसः॥॥मृतसूताभ्रलोहाकंविषगंधंसमंसमं॥सर्वतुल्यांशभल्लातपलमेक
त्रचूर्णयेत्॥द्वैःसूरणकंदोत्थैखल्वेमर्द्यदिनत्रयं॥माषमात्रंलिहेदाज्यैरसोस्यशंसिनाश
येत्॥रसोनित्योदितोनाममर्शरोगकुलानक॥हस्तपादेमुखेनाभ्यांगुदेवृषणयोत्तथा
॥शोथोदत्पार्श्वशूलंचयस्यासाध्योर्शसोहिसः॥असाध्यस्यापिकर्तव्याविकित्सांसंकरो
दिता॥नित्योदितरसः॥॥गंधकंतालकंताप्यंमृतंताम्रमनःशिला॥शुद्धसूतंवतुल्यांश

॥ र. मं. ॥
॥ ४१ ॥

मर्दयेद्वावयेद्दिनं ॥ पिप्पल्यास्तु कषायेण वज्रीक्षीरेण भावयेत् ॥ निष्काण्डं भक्षयेत् शौडैर्गुल्मं प्री
हादिकं जये ॥ रसो विद्याधरो नाम गोमुत्रं च पिवेदनु ॥ विद्याधर रसः ॥ ॥ सूतमस्रवंगमस्रभा
गैकैकप्र- लयेत् ॥ गंधकं च मृत्तं तासुं पुसक्तं च वतुः पलं ॥ अर्कक्षीरैर्मय्यसर्वं तद्रोलकीकृ
तं ॥ रुद्धातत् भूधरे पाच्यं पुटैकेन समुद्धरेत् ॥ एष वंगेश्वरो नाम प्रीहगुल्मोदरं जयेत् ॥ घृते गु
जाद्वयं लेखं निष्कंश्चेत् पुनर्नवा ॥ गवांसुत्रैः पिवेच्चानुरजनीका गवांजलैः ॥ वंगेश्वर रसः ॥ ॥
पारदं शिखितुत्थं च जयपालं पिप्पलीसमं ॥ आरग्वधफलान्मज्जावज्रीदुग्धेन मर्दयेत् ॥ मा
षमात्रां वटीखादेस्त्रीजलोदरनाशिनी ॥ विंवाफलरसंचानुपथ्यं दध्योदनं हितं ॥ रक्तोद

॥ र. म. ॥
॥ ४१ ॥

रहरंचैव कटीनेनेचनंलघु॥ उदरारिरसः॥ ॥ पिप्पलीमारितंतासंकांचनीचूर्णसंयुतं॥ तु
हीक्षीरैदिनंमर्द्यंतुल्यंजैफालकीजकं॥ निष्कंखादेविरेकोयंसत्यंहंतिजलोदरं॥ स्वनानांतुस
र्वेषांदध्यन्नेत्तंभनेहितं॥ आमात्रेचप्रदातव्यंअन्यथासुजयुषकं॥ जलोदरारिनामायंरसः
सर्वत्रपूजितः॥ जलोदरारिरसः॥ ॥ सूतकंकणतुल्यांशंमरिचंसूततुल्यकं॥ गंधकंपिप्पली
सुंठीद्वौद्वौभागौविधूर्णयेत्॥ सर्वतुल्यंक्षिपेद्वंतिविजानिनिस्तुषानिच॥ द्विगुंजंरेचनंसिद्धंनारा
चोयंमहारसः॥ गुल्मप्लीहोदरंहंतिपिवेत्तंचोष्णवारिणा॥ नाराचरसः॥ ॥ सुंठीमरिचसंयुक्तं
रसगंधकंकणं॥ जैफालंत्रिगुणंप्रोक्तंसर्वमेकत्रमर्दितं॥ शृङ्गामेदिद्विगुंजस्यात्सितयासहदा

॥रसं॥

॥४२॥

पयेत्॥ यावज्जलं पिवेच्छीतं ता - द्वे गं विने च येत्॥ तक्रौदनं च दा - बं विरेचनियथेच्छया॥ दोषा
कदाचित्कुप्यंति जितालंघनपाचनैः॥ येतु संशोधनैश्चुद्धान्तेषां पूनरुद्भवः॥ कालवृद्धाव
तिस्त्रिगुणदशदीर्घाणो भवान्विताः॥ श्रान्तस्तृषार्तस्थूलश्च गर्भिणी वनवज्ज्वरी॥ नवप्रसूताना
रिव मंदाग्निश्च मदात्थयी॥ शल्यादिजश्च पुरुषो न विरेच्या विजानता॥ इच्छाभेदिरसः॥
शुभ्रानां तासु पत्राणां पलानां विशति स्मृता॥ पलानि पंचसूतस्य मर्दये निंबुकदुर्वैः॥ ताव
त्संमर्दनं कुर्यात्स्यावत्संगैर्लगते रसः॥ मृत्यात्र मध्ये निक्षिप्य तस्योद्बोधः वगंधकं॥ पूरयेदचुर्णयि
त्वा तु सम्यक् दशपलोन्मितं॥ बुद्धिकाग्रौ पचेत्सम्यक् निरुध्वा घटिकात्रयं॥ स्वांगसितलमादाय

॥रसः॥

॥४२॥

श्रुण्वित्वा पुनश्च तं ॥ त्रिभागं कारयेत्तत्र भागमेकं पुनः पचेत् ॥ गोमुत्र विंशतिवारान् सभेदी
जायते रसः ॥ उदरादिकृमिन् हन्या विहरेन्मलसंचयं ॥ साम्येत्सीतोपचारेण तस्मादुःखा
क्रियांचरेत् ॥ पुनर्द्वितीयभागंतु गोक्षीरेण पचेत्तत्रैः ॥ दशवारं तथा तोयै नारिकेरस्य पा
चयेत् ॥ अयं गोल्योपर सो नाम सर्वसूलविनाशन ॥ नाभिकुक्षिभवं मूलं शिरः कर्णस्थि
जंतथा ॥ मुखपाकं षांडु रोगं मुखरोगं च दारुणं ॥ वातज्वरं पैत्तिकं च दं दं जं सान्निपातकं ॥
क्षयं कामं कृमिचैव निहंत्या दीपनं परं ॥ पुनस्तृतीयभागंतु कटुवल्लरिकारसैः ॥ भावये
द्विंशतिवारान् वामनी जायते रसः ॥ देहोऽस्य वल्लमात्रं तु तामूलिदलसंयुतं ॥ वमनो सर्व

॥र.मं॥
॥४३॥

दोषघ्नसुषवारस्तु पूर्ववत् ॥ विसृष्टिकामस्तपित्तंच शिरोजाग्रंच नाशयेत् ॥ किंपुनर्बहुनी
त्तेन सर्वभूलहरः स्मृतः ॥ यस्मादुदीपयेदग्निं तस्मादुदयभास्करः ॥ राजिकालवर्णनारी
कषायंकटुकं त्यजेत् ॥ उदयभास्कररसः ॥ ॥ स्वर्णदंष्ट्रगुणं स्तूतमर्दयेद्विषगंधकं ॥ रक्त
कर्पासकुसुमेकुमापदमिन् विरंतरं ॥ शुष्ककाचधंटीरुधावा लुकायत्रगंडुवात् ॥ भस्म
कुर्यादुत्तैडस्य नवार्ककिरणोपमं ॥ भागोत्पभागाश्चत्वारः कर्पूरस्य सुशोभना ॥ लवंगं मरि
चं जातिफलं कर्पूरमात्रया ॥ मेलयेन्मृगनाभिंच गद्यातकमितंततः ॥ श्लक्ष्णपिष्टोरसः
श्रीमान् जायते मकरध्वजः ॥ वल्लं वल्लं द्वयंचापितां मूलीदलसंयुतं ॥ भक्षयेन्मधुरं स्निग्धं

॥रामः॥
॥४३॥

लघुमांसमवातलं॥ सृतंसीतंसतायुक्तंदुग्धंगोधुमखायुकं॥ माषान्नमिष्टमपरमयानिविधि
धानिव॥ करोत्यग्रिवलंपुसांवलीपलितनाशनः॥ मेधायुक्तांतिजननः कामोदीपनकृन्महा
न॥ अभ्यासासाधकस्त्रिणंशतंजयति नित्यशः॥ रतिकालेरतां - वपुनः सेचोरसोत्तमः॥ मण
हानिकरोत्येवप्रमदानांसुनिश्चितं॥ कृत्तिमंस्थावरंविषंजंगमंविषवारिव॥ नविकाराय
भवतिसाधकेंद्रुस्यवत्सरान्॥ मृत्युंजयोयथाभ्यासान्मृत्युंजयतिदेहिना॥ तथायंसाधकें
द्रुस्यजराभरणनाशनः॥ मकरध्वजरसः॥ - ॥ तालंवज्रसुवर्णं चताम्रं सृतकगंधकं॥ लोहं
क्रमविच्छेदानिकुर्यादेतानिमात्रया॥ विमर्शकन्यकाद्रावैन्यसेत्कांचमपेयटे॥ विमुद्यपि

॥ ४० ॥
॥ ४४ ॥

ठरीमध्येधारयेत्सैधवैभृतैः॥ पीठरीमुदयेत्सम्यक्ततश्चुङ्गां निवेशयेत्॥ वङ्गिशनैः सनैकु
र्यादिनैकं तत बुद्धरेत्॥ स्वांगसीतं च संचूर्ण्य भावयेदक्षि दुग्धकैः॥ अश्वगंधाचकाकोलीवा
तरो मुशलीक्षुरा॥ त्रिभिवेलं रसे भाव्यं शत एव भावयेत्॥ पद्मकंदकसेरुणां रसेः का
शस्य भावयेत्॥ कस्तुरीव्योषकर्पूरकंकोलैलालवंगकं॥ पूर्वचूर्णं दृष्ट्वा भावयेत्तचूर्णं विमि
श्रयेत्॥ सर्वैः समां सर्करां च दत्वा शाणोन्मितं पिबेत्॥ गोदुग्धनुपलेनैव मधुनाहारसेवकः॥
अस्य प्रभावात्सौंदर्यं वलं तेजो भिवर्द्धते॥ तरुणी रमयेद्वङ्गिनचहानि प्रजायते॥ इति मदनका
मदेवरसः॥ ॥ शाल्मल्युत्थैर्द्वैर्मयं पक्षैकं शुद्धसूतकं॥ यामद्वयं पचेत्वा ज्यैव त्वेव वक्ष्याथम

॥ ४० ॥
॥ ४४ ॥

दयेत् ॥ दिनैकं शाल्मलोदावैर्मर्दयित्वा वयोक्ते ॥ षष्ठये नागवल्याथ निक्षिपेत्काचभाजनं ॥
शाल्मलीडावै पूर्णं यामद्वयं पचेत् बालुकायंत्रमध्यस्थं द्रुवे जीर्णं समुद्धरेत् ॥ द्विगुंजं भक्षयेत्
त्यातनागवल्लीदलांतरे ॥ मुसलिससितां क्षीरैः पलैकां पायेत्तुरसः ॥ पूर्णं नुनामयं सम्पत्वीर्य
करो भवेत् ॥ कामीनिनां सहस्रैकं नरः कामयते कुर्वं ॥ पूर्णं नुनुरसः ॥ ॥ अधिष्ठाता रपत्रेण
रसपीष्टी विधाय च ॥ तां पिष्टी स्वेदयेद्दं भागर्भे स्तुल्ये न वद्धिना ॥ ततस्तां स्वेदयेदतैर्दोलाय
त्रगतां शनैः ॥ गुडुचिदुग्धशंवुकछारक्तैः - सगोक्षरैः ॥ रंभाफलवरीहस्ती पिप्पली कोकि
लाक्षकैः ॥ वानरीशर्करातालैः पूर्णं दुः स्याद्द्रुसोत्तमः ॥ कर्पासमज्जयासेव्यो वल्लीऽस्य सि

॥र.मं॥

॥४५॥

तया सह ॥ यस्य संति गृहे लक्ष्मी नोन्नत पयोधराः ॥ महापूणे नुरसः ॥ शुद्धसूतं समं गंधं चोहं
कक्षा न जैद्वै ॥ मर्दितं कालुकायं त्रेया मं संपूटं पचेत् ॥ रक्तागं स्यद्वै भावं दिनैकं तं सिता
युतः ॥ यथेष्टं भक्षयन्वानु कामयेत् कामिनी शतं ॥ कामिनी मदभंजनो रसः ॥ सुस्तं मो वरसं
लाधुं कुटज त्वक्तथैव च ॥ विल्वास्थि धातकी पुष्पमहि फेनं तु गंधकं ॥ शुद्धं हि पारदं चैव स
र्वमेकत्र चूर्णयेत् ॥ रसो गंगाधरो नाम माषमात्रं प्रयोजयेत् ॥ सर्वाती सारग्रहणी प्रशमय
ति वेगतः ॥ सरिद्वेग विबंधं पथ्यं तक्रोदनं तथा ॥ ॥ इति गंगाधरो रसः ॥ शुद्धसूतं समं गंधं
रक्तोत्पलदलद्वैः ॥ यामं मधुं पुनर्गंधं पूर्वाद्वै विनिःक्षिपेत् ॥ तद्वै मर्दनं चाहु पुनर्गंध

॥रामः॥

॥४५॥

कमर्दनं॥ पूर्वद्वैदिनैकंतुकाचकूपानिरुध्यच॥ दिनैकंवाल्कायंत्रेपक्वमृदुत्यभक्षयेत्
॥ पंचगुंजसितायुक्तंरसोयंमदनोदयः॥ समुलांचसवितंविमुशलीशर्करासमां॥ गवाक्षीरे
णसंपेयांपलाद्रमनुकासुक॥ मदनोदयरसः॥ ॥ पलद्वयंद्वयंशुद्धंपारदंगंधकंतथा॥ मृत
हैमस्तुकर्षेकंपलैकंमृतताम्रकं॥ मृततालंचतुनिष्कंमर्द्यंपंचामृतैःदिनं॥ रुधातुषपुटेप
च्यादिनैकांतेसमुद्धरेत्॥ पिष्ट्वापंचामृतैःकुर्यावटिकांवरदाकृति॥ अनंगसुंदरंखादेरमेडा
मासैतत्रयं॥ अनंगसुंदररसः॥ ॥ सम्पगमारितमभ्रकंकटुफलंकुष्ठाश्वगंधामृतामेथी
मोचरसोविदारिमुशलीगोक्षुरकैक्षुरकं॥ रंभाकंदसतावरीत्वजमुदामाषास्त्रिलाधान्यकं

॥र.मं॥
॥४६॥

यष्टीनागवलाकचूरमदनंजातीफलं सैंधवं॥ भार्गीकर्कटशृंगिकं त्रिकटुकं जीरद्वयं वि
त्रकं वातुर्जातिपुनर्णवागजकणादाश्वाशठीवासकं॥ वीजं मार्कटिशाल्मलं फलत्रिकंचू
र्णसमंकल्पयेत्तूष्णं शाविजयोसिताद्विगुणितामध्याज्योपिंडीतं॥ कर्षाद्विगुटिकां लि
हेदन्तुसुखसेव्यं सदा सर्वदा॥ पेयाक्षीरशितां नुवीर्यकरणं स्तंभोप्ययं कामिनां॥ रामावश्य
करः सुखातिसुखदः प्रोठांगणां डावकः क्षीणे पुष्टिकरश्च यक्षपकरो हन्त्याशुसर्वमयं
॥ काशश्वासमहातिसारशमनो मंदाम्बिसंदिपनीहृशंसिं ग्रहणीप्रमेहनिवयश्लेष्माति
रक्तप्रनुत्॥ नित्यानन्दकरो विशेषकवितावाचाविलासोद्भवं॥ धत्ते सर्वगुणं महास्थिरक

॥रामः॥
॥४६॥

रंशाध्यावसानात्फलं॥ अभ्यासेन निहति मृत्युपलितं कामेश्वरो वत्सरात् सर्वेषां हितकारको
निगदिश्रीनित्यनाथेन सः॥ वृद्धाणां मदनीदयोद्भकरः प्रोठांगणसंगमे सिद्धोयं समदृष्टपुत्र
यकरो राजा सदा सेव्यते॥ कामेश्वर रसः॥ ॥ अल्पमात्रपयोगित्वादरुचे रस्य संगमः॥ सिप्र
मारोग्यदायित्वादोषधेभ्यो रसाधिकः॥ यस्य रोगस्य यो योगस्तेनैव सह योजयेत्॥ रसेन्दोह
रते रोगान्तरकुंजरवाजिनां॥ त्रिकोटिजन्मा त्रिकुशो विडालः स्वजन्मलक्षानिषरश्चकाकः॥
गृध्रश्च जात्यं धककुञ्चमूकाः खादैर्विनाथे रसनिन्दकाः स्युः॥ आलापे गात्रसंस्पर्शयः कुर्याद्
सनिन्दके॥ यावज्जन्म सहस्वानि स भवेद्दुःखपिडितः॥ ॥ इति पंडित वैद्यनाथपुत्रशालिना

॥र.सं.॥
॥४७॥

थविरचितेरसमंजरिरसकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॥पुणस्त्यनिर्भयं नाथं सर्वदेवं जगत्
प्रति॥ दिगंबरं त्रिनेत्रं च जगामृत्युविनाशनं॥ अमृतं च विषं वैवशिवोक्तं च रसायनं॥ अमृ
तं विषं संयुक्तं विषिहीनं च तद्विषं॥ रेवनांते शूदंसे व्यंसर्वदोषापनुत्तये॥ मृताभुंभक्षये दा
दौ मासमेकं विचक्षणः॥ यश्चात्रं योजयेद्देहे श्रेणीकरण-छता॥ अश्रेणीकरणं सुतो ह्यमृ
तं विषवद्भवेत्॥ कफसिद्धिः कथं तस्य सुवीजस्योषरे यथा॥ कर्तव्यं शत्रुकरणं तस्मिंश्चैव
रसायने॥ श्रेणीनाकरणं देविकं चित्कुर्वाद्रसायनं॥ इति रसायननियमः॥ ॥नस्मसूतं
द्विधा गंधं शतं कं न्यां चुमर्दितं॥ रुधा गजपुटे पाच्या दुधृत्य मधुसर्पिषा॥ निष्कंत्वा देज्जरां हंति

॥रामः॥
॥४७॥

एष गंधामृतो रसः ॥ समूलं भृंगराजस्य छायाशुष्कं विचूर्णयेत् ॥ तत्समं त्रिफलाचूर्णं सर्वतुल्या
सिता भवेत् ॥ पलैकं भक्षयन्नु श्रुत्य मृतुजरापहं ॥ इति मृतु रसायनं ॥ ॥ मृतुसूतस्य पादा
शंहे मभस्मप्रकल्पयेत् ॥ सीराज्यमधुना मिश्रं माषैकं कांतपात्रके ॥ लेहयेन्माषषट्कंच जरा मृ
त्युर्विनाशनं ॥ वाकुचीचूर्णकषैकं धात्रीफलरसस्रुतं ॥ अनुपानं लिहे नित्यं स्याद्रसं हेमसुंदर
ः ॥ इति हेमसुन्दर रसः ॥ ॥ शुद्धसूतं वज्रभस्म सत्त्वं मधुकतालयोः ॥ कांतलोहं समं हेमं वी
जोरं मर्दयेदृष्टं ॥ सप्ताहं सर्वतुल्यां शंगो लंकृत्वा समुदरेत् ॥ गोजीकावायसी वंध्या निगुंडी म
धुसैधवैः ॥ लेपयेद्वज्रमूषान्तं गोलकं तत्र निक्षिपेत् ॥ टंकनश्चैव नकाचा मुदत्वादत्वाधमेष्टं

॥ र. सं. ॥
॥ ४८ ॥

॥ खदि रां गार योगे न डु ति जिद्र वते रसः ॥ मूषायां विड पो गे न सर सं हे म जाय ते ॥ ततो निया
म मे कै कं स गो मूत्रे दि नै क श ॥ अंध मूषा ग तो ध्या तो व हो भव ति व जु व त ॥ मृत सं जी व नी ना म
प्र ति का म ध्य व क्ष ण ॥ वर्ष मा त्रे ज रां मृत्युं हं ति स त्पं शि को दि तं ॥ श स्रु त्तं भं कु रं ते व स्या यु शु भ
वे न्न रः ॥ इ ति मृत सं जी व नी गु टि का ॥ ॥ ना ग व ल्ली द ल द्रा वैः स प्रा ह शु द्ध सू त कं ॥ स र्द य
सा य द स्त्रै च तु निष्क प्र मा ण कं ॥ विष कं ट ग तं कृ त्वा विषे ण च वि रो ध मे ॥ ततः श्रू क र मां स
स्प ग र्भे सि स्त्रा - से व ये त ॥ संध्या का ले व लिं द या व लिं द त्वा कु कु टं वा रु णी यु तं ॥ ततश्च
लो ह पा त्रे तै ले ध तू र सं भ वे ॥ सि प्रा विं श त्प ले पा च्यं त ड स मा स मा स पि ड गं ॥ संध्या मा र भ

॥ र. सं. ॥
॥ ४८ ॥

मंदाग्नौ यावत्सूर्योदये पचेत् ॥ हठाज्जागरणं कुर्यादन्यधा तत्र सिद्धिभाक् ॥ प्रातरुद्धृत्य गुडिकां द्वा
रभाण्डे विनिसिष्येत् ॥ तत्सीरं भुष्यति क्षिप्रं तत्प्रत्ययकारकं ॥ रतिकारकं ॥ ॥ रतिकाले मुखे धा
र्या गुडिका वीर्यरोषिणी ॥ सीरं पीत्वा रमेद्रामां कामा कुलकुलोन्वितः ॥ मुखस्थं कारयेद्वस्तेत
दा वीर्यं प्रसृजति ॥ वीर्यरोषिणी गुडिका ॥ ॥ इति पंडित वैद्यनाथ पुत्रशालिनाथ विरचिते रसमं
जरी दिव्य रसायन गुडिका कथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ॥ अथ सपक्वदोषस्य प्राप्तमंजनमाच
रेत् ॥ हेमन्ने शिशिरे चैव मध्याह्ने जनमिष्यते ॥ पूर्वाह्ने चापराह्ने वा ग्रीष्मे सरदिमिष्यते ॥ वर्षास्वन
श्रेणात्यह्ने वसन्ते च सदैव हि ॥ श्रान्ते प्ररुदिते भीते पीतमद्येन वज्जरे ॥ अजीर्णे वेगधाते च नांजने स

॥१.मं॥
॥४२॥

प्रसस्यते॥ हरेनुमात्रां कुर्वीत वर्तितीक्ष्णजनेभिषक्॥ प्रमाणं मध्यमे सांद्रं द्विगुणं तु मृदो भवेत्
॥ सूतकं गंधकोपेतं चांगेरी रसमार्द्धितं॥ अंजनं हृष्टिदं नृणां नेत्रामयविनाशनं॥ रसेंदुभुजगौ
तुल्यो नाभ्यादिगुणमंजनं॥ शृषत्सकर्पूरसंयुक्तमंजनं नयनामृतं॥ कृष्णसर्पवसाशंखं
कतकात्फलमंजनं॥ - सकृदैव वमविरात्मध्यानादर्शनप्रदं॥ शंभोस्तु भागाः चत्वारस्तद
र्द्धं च मनःशिलां॥ मनःशिलार्द्धं मरिचं मल्लिचार्द्धं नपिष्यली॥ वारिणातिमिरहंति सवुदं
हंति मत्स्यना॥ पिचटं मधुना हंति स्त्रीक्षीरेण तदुत्थितं॥ अयामार्गशिफापिष्टं घृष्टं म
धुना सैधवे॥ नतामुपात्रे भुता नेत्रे हंति पीडांतदुद्वयां॥ दंती दंति च राहोष्ट्रगोहयाश्च खरो

॥१.मं॥
॥४२॥

द्रवैः॥ शंखमुत्कीर्षि- फेनयुक्तैः सर्वैर्विचूर्णितैः॥ दंतवर्तिकाशुक्लाशुक्राणां नादेन पि
प्यली॥ वारिजातिमिरं हतिस्त्वर्बुदं हंति मस्तुना॥ पिवतं मधुना हंति स्त्रीक्षीरेण तु दुत्पिता ॥
अपामार्गशिक्राष्टृष्टामधुना सैंधवेन वा॥ तामुपात्रेभृतो नेत्रैर्हंति पीडांत दुद्रवां॥ दंतैर्दंति
वराहोत्तु गोहपाश्वरोद्भवैः॥ शंखमुत्कांभोधिफेनयुक्तैः सर्वैर्विचूर्णितैः॥ दंतवर्तिकाशुक्लाशु
क्लाशुक्राणां नासिनीयरां॥ शंखस्य भागवत्त्वारस्तदृष्टावमनःशिलाः॥ मनःशिलाद्वैमरिचं
मरिचाद्वैमरिचं॥ शंखं पिष्टभृताक्षीरैर्गोक्षीरैश्च मनःशिलाः॥ मरिचं प्रमदाक्षीरैः सलिल
श्चैव सैंधवं॥ एतत्पित्वासमा लोयवैद्यनवीनामवर्तिका॥ शुक्लादिषु विवर्षीयं मासेनैव वि

॥र.मं.॥
॥५०॥

नाशयेत्॥ घृतेन पुष्पं मधुश्रुपातं क्षीरेण कुंडं तिमिरं च तैलात्॥ रात्र्यंधककांजिकसंप्रयुक्ता पुनर्नवाहंति
चक्षुरोगान्॥ तुल्यमाक्षिकसिंधूत्थं शिवाशखमनः शिलाः॥ गौरिकोदधिकेन च मरिचं चेत्युर्णयेत्॥
संयुज्य मधुना कुर्यादोधानां शारसं क्रियां॥ वत्सरो गार्म तिमिरं काचशुक्रहरा परां॥ शंखनाभिर्विभीत
समज्जापथ्या मनः शिलाः॥ पिप्पली मस्तिं कुष्ठं वचा वेति समां सकं॥ छागक्षीरेण संपिष्य वर्ति कु
र्याद्यथोन्मितं॥ हरेणुमात्रां संपुष्य जलै कुर्यादथां जनं॥ तिमिरं मांसं सृष्टिं च काचपटलमर्बुदं॥ रात्र्यंध
वार्षिकं पुष्पं वर्ति वंदोदया जयेत्॥ शुद्धेनागे दुते सम्पक् शुद्धसूतं विनिःक्षिपेत्॥ कृष्णजनं तयोतु
ल्यं सर्वमेकत्र चूर्णयेत्॥ दशमांशनकपूरं तस्मिंश्चूर्णे प्रदापयेत्॥ एतत्प्रत्यं जननेत्रगृहजिन्नयनामृ

॥रामः॥
॥५०॥

तं॥ भुक्त्वा पाणितले पृष्ठावक्षुषो यदि दीयते॥ अविरेणैवं तद्वारिमिति शान्तिव्यपोहति॥ जातारोगा
विनश्यन्ति न भवन्ति कदाचन॥ विफलाया कषायेन प्रातर्नयनधावनात्॥ ॥ अथ केशरंजनं माह॥
विफलालौहचूर्णं तु वारिणा पेषयेत्समं॥ द्वयोस्तु ल्येन तैलेन पचेन्मृद्वग्निना क्षणं॥ तैलतुल्ये भृंगर
सेया वनैलं विपाचयेत्॥ स्निग्धभांडगतं भूमौ स्थितं मासात्समुद्धरेत्॥ सप्ताहं लेपयेत्कल्पाकदल्या
श्च दलैः शिरः॥ निर्वर्तते क्षीरभोजी स्यादालये विफलाजलैः॥ नित्यमेवं प्रकर्तव्यं सप्ताहं रंजनं भवे
त्॥ यावद्भ्रूवं न संदेहकचासुधमरोपमा॥ काकमावीयवीजानां समाकृष्टतिलाततः॥ तत्रैलं
ग्राहयेत्पत्रेन स्ये केशरंजनं॥ लोहमलामलकल्लैः सजपाकुमैर्नरः सदा स्नायी॥ पलितानिहनस्यं

॥र.मं॥

॥५१॥

तिगंगास्नायीस्नायीवनरकाणि॥ काश्यामूलमादौसहचरसमंकेतकीनांचमूलं॥ लोहंचूर्णसभृं
गंविफल्युतंतैलमेभिषिपक्कं॥ कृत्वालोहस्यभांडेक्षितितलनिहितंस्थाययेन्मासमेकं॥ केशा
काशप्रकाशाभ्रमरकुलनिभामशाणादेवसुवल्का॥ ॥अथशुक्लकरणमाह॥ वज्रीक्षीरेणस
प्ताहंसुश्चेतेभावयेत्तिलं॥ ततैललिप्तकेशासुशुक्लास्युन्नात्रसंशयः॥ ॥इतिश्रीपंडितवेद्यनाथपु
त्रशालिनाथविरचितेरसमंजरीकेशरंजननेत्रांजननाममष्टमोऽध्यायः॥ ॥अथवीर्यस्तंभनमाह
॥ कर्पूरंरंटांकणंसूतंतुल्यंसुनिरसंमधु॥ मर्दयित्वालिपेल्लिंगेस्थित्वायामंतथैवतच॥ ततःप्रक्षालये
ल्लिंगंरसेद्रामांयथोचितं॥ वीर्यस्तंभकरःपुंसांसम्यग्गार्जुनोदितं॥ ॥अन्यच्च॥ करवीरजठाले

॥रामः॥

॥५१॥

पंथः करोति नरो सुणौ ॥ वीर्यं तं भंसल भते कार्णाटी सुरते धृषि ॥ तथान्यप्रकारः ॥ ॥ रुकलासस्य
पुष्पाग्रं मुडिकाप्रेततंतुभिः ॥ वेष्ट्या कनिष्ठया धार्य नरो वीर्यं न मुंचति ॥ अथान्यप्रकारः ॥ ॥ मधुना
पद्मवीजानि पिष्ट्वा नाभिं प्रलेपये ॥ यावत्तिष्ठत्यसौ लेपो वीर्यः तावन्न मुंचति ॥ वटकांडं नुसं गृह्य नव
नीतेन पेषयेत् ॥ तेन लेपयतः पादौ शुक्रस्थं भंप्रजायते ॥ यावन्न स्पृसते भूमिं तावत्स्यान्नान्न संशयः
॥ ॥ अन्यच्च ॥ स्थलमीनं समादाय सम्यक् त्वर्णेन वेष्टयेत् ॥ उद्याट् कृते किंचिद्वक्त्रे वीर्यं न मुंचति
॥ ॥ अन्यमतं ॥ वनकोटस्य दंष्ट्राया दक्षिणेन समाहरेत् ॥ कष्टोपरिष्ठते वद्धः शुक्रं भंप्रजायते ॥
अन्यच्च ॥ इंदुभोजामयः सर्पः कृष्णवर्णः समाहरेत् ॥ तस्या स्थिधारयेत् कष्टान्नरो वीर्यं न मुंचति ॥ वि

॥१.मं॥
॥५२॥

सुंचतिविमुक्तेनसिद्धयोगउदाहृतः॥ रक्तापामार्गमूलंतुसामवारेनिमंत्रितः॥ भौमेपातसमुद्धृत्य क
द्यांवदंतुवीर्यधृक्॥ ॥अन्यमतं॥ खसप्तलशुंठीकाथषोडशशेषोगुडेननिशिपीतः॥ कुरुतेतेन
पुंसारेतःपातनंविनाम्लेन॥ ॥अन्यमतं॥ भूरनंतुलशीमूलंजांवूलेःसहभक्षयेत्॥ नसुंचतिनशो
वीर्यरकैकेनसंशयः॥ ॥अथान्यप्रकारः॥ शुक्लशिरायामूलंदन्तामंगुल्यानिपीयस्वतिकांले॥ वि
त्तांतरनिहितमनाकुपितःपवनःच्युतिंजयति॥ इतिवीर्यस्तंभनं॥ ॥वाराहवसयालिंगंमधुनास
हलेपयेत्॥ स्थूलंदृढादीर्घचमांशालिंगंप्रजायते॥ लिंगवर्धनं॥ ॥अनुराधास्यनक्षत्रेलांगली
मूलिकाक्ष्वे॥ निखातादृश्यवस्थानेपुंसःषड्वकारिणी॥ निशाषड्विंदुवूर्णेनभावितेनाजवारि

॥रामः॥
॥५२॥

ण॥ पानाशनप्रयुक्तैर्नषट्वं जायते नृणां॥ षट्त्वकरणं॥ तिलगोखुरयोः चूर्णं छागीदुग्धेन पाचि-
तं॥ शीलनं मधुना युक्तं भुक्तं षट्त्वनाशनं॥ उर्णं णमिस्तुषो जीवो मधुना शहयेषयेत्॥ तेन लेप-
यते नाभिं कदः खंडो विमुच्यति॥ षट्त्वनाशनं॥ एक एव महाद्रावी मालती संभवोरसः॥ किंपु-
नः॥ यसंयुक्तो मधुकर्पूरपारदैः॥ स्विदावनं॥ मधुसैधवसंयुक्तं पारावतमलान्वितं॥ एतलि-
प्तेन्द्रियो रामादासीव कुरुते रतौ॥ कपीन्द्री यशसि स्तुतः कुंकुमं कनकं मधु॥ एतलिप्तेन्द्रियो रा-
मादासीव कुरुते रतौ॥ स्विदावनं॥ वृत्तमध्यस्थितं नाम तद्वत्ते मुच्यते दृश्यं॥ तद्वहिः स्मापु रद्वंद्वलि-
खित्वा शिलपाखिलं॥ शुभनक्षत्रसद्वारे स्थापितं मधुध्रुवं॥ त्रियमाकर्षति सिद्धयं त्रैमेतन्नशश-

॥रम॥

॥५३॥

य॥ त्रियाकर्षणं ॥ प्रदालणे भगे नित्यं कृत्वा मलवत्तत्कलैः ॥ वृद्धा यिका मिनी का संवाले व
कुरुते रतिं ॥ भगसंकोचनं ॥ हरितालचूर्ण कलिकाले पातने नवारिण सद्यो निपतं तितिके
शकौ तु कमिहमद्रुतं कुरुते ॥ लोमशातनं ॥ सपद्मवीजं सितया भक्षिता पद्मवारिणी ॥ दृढ
स्त्रीणां स्तनद्वंद्वं मोसेन कुरुते ध्रुवं ॥ अथान्ये ॥ सुंठी चूर्ण कषायेन पुतं तैलमुपाचितं ॥ पतितं
यौवनेन स्थापानादन्यत्र तं भवेत् ॥ स्तनदृढीकरणं ॥ तंडुलीयकवीजानि पिष्ट्वा तंडुलवारिणा ॥ कृत्वा
ते अहपीत्व निबंधा कुर्वेति योषितं ॥ कांजिकेन जपा पुष्पं पिष्ट्वा पिवति यांगणा ॥ अतौ पुष्पं न धतस्य
धने वा शयानगर्भिणी ॥ धनूरमूलिका पुष्पे गृहीत्वा कटि संस्थिता ॥ गर्भं विचारयेत्ते वं रं डा वेश्यादि

॥रम॥

॥५३॥

योषितां॥धूपितेयोनिबंधेन निवकाष्टेन युक्तिः॥रत्नैरमनैशास्त्रीगर्भेदुःखविदग्जिताः॥बंधाकर
णं॥॥नागकेशरपुष्पानां चूर्णे गोसर्पिषा समे॥पीतस्त्रीलभते पुत्रं मृतौ दुग्धं न भोजने॥वीजानि
मातुलुंगस्य दुग्धस्त्रिनातिसर्पिषा॥सगर्भमेव कुर्वन्ति यानां द्वंध्यामपि स्त्रियं॥कुरंडकास्त्वगंधावाकर्ष
णीश्चिस्त्रिमूलिका॥एकैका कुरुते गर्भं पीताक्षीरेण योषितः॥पिप्पली शृंगवेरं च मरिचं केशरं तथा
॥घृतेन सह पातयं बंधा गर्भप्रदं परं॥पुष्पोधृतं लक्ष्मणायामूलं पिष्टं च कन्यका॥तृत्वंते घृतदुग्धा
भ्यां पीत्वा प्राप्य वलासुतं॥बंधानि वारणं॥॥पततं स्तभयेद्रभं कुलालकरमृत्तिका॥मधुच्छागी
पयः पीता किं वा श्वेतादिकर्णिकाः॥तिलः सशर्करः पद्मकंदेन मधुना चितं॥भक्षितो वारयेत्येव पततं

॥रं.मं॥
॥५४॥

गर्भमंजसा॥समभागसितायुक्तंशालितंडुलचूर्णक॥उदंवरीशिफाकाथपीतगर्भसुरक्षनि॥गर्भपात
ननिवारणं॥॥मातुलुंगस्यमूलानिमधुकंमधुसंयुतं॥घृतेनसहपातव्यंसुखंनारीप्रसूयते॥तुषां
परिविष्टेनकंदेनपरिलेपयेत्॥लांगल्याश्चरणैश्चूतेक्षिप्रमाप्रणगर्भिनी॥श्रुतिगर्भिनीसुप्रसवयोगः
॥॥सुखप्रसवयोगेनयथागर्गेनभाषितं॥वालरोगंप्रवक्ष्यामिसमासाद्वावनोदितं॥पूजाद्वयंदिशी
भागमंजंतद्रुहलक्षणं॥प्रथमेदिवसेवर्षेष्टकातिवातिववालकं॥योगिनीमातृकानामसर्वसत्त्वभ
यावहा॥छर्दिमूर्छाज्वरःकंपशोफोदीनश्चरोभृशं॥अनिच्छास्तनपानेतुतयाग्रस्तस्यलक्षणं॥दि
तीयेदिवसेमासेवर्षेष्टकातिवालवं॥स्तनदायोगिनीनामप्रथमंजायतेज्वरः॥संकोचोहस्तपादा

॥रामः॥
॥५४॥

नामसिरो गोति छर्दनं ॥ सभयत्वं कशत्वं च तद्गुह्येति लक्षणं ॥ तृतीये दिवसे वर्षे गृह्णाति च - वालकं ॥
पूतना योगिनी नाम गात्र भंगो ज्वरो रुचिः ॥ पुलायः कंठशोषश्च छर्दि रित्यादि लक्षणं ॥ अपराङ्मय चारुण्यं
पंचरात्रं वलं सिपेत् ॥ चतुर्थे दिवसे मासे वर्षे गृह्णाति वालकं ॥ भीषणमास्या महा रौद्री योगिनी मुख
मंडनी ॥ तथा गृहीतमात्रं प्रथमं जायते ज्वरः ॥ स्वासका सो रुचिर्गात्र भंगो दुर्वलिताः गतिः ॥ दक्षिण
दिशमाश्रित्य पंचरात्रं वलं सिपेत् ॥ पंचमे दिवसे मासे वर्षे गृह्णाति वालकं ॥ विशाली नाम तडस्ते वक्षुः
भूलं ज्वरो रुचिः ॥ गात्रमोटनमित्यादि दक्षिणे तद्वलं सिपेत् ॥ अथ षष्ठदिने मासे वर्षे गृह्णाति वालकं
॥ योगिनी शाकुनी नामश्वासोका सो रुचिर्ज्वरः ॥ हस्तपादादि संकोचश्चक्षुपीडेति लक्षणं ॥ पंचरात्रं च

॥र.मं.॥
॥५५॥

लित्तस्यैवारुण्यादिशिनिःसिपेत् ॥ सप्तमेदिवसेमासेवर्षेभुक्काभिधाशिशुं ॥ गृह्णातिरोदनंशाषीज्वर
किंयादिलक्षणं ॥ पश्चिमेपंचरात्रं च वलौदनेशिशुः सुखी ॥ अष्टमेदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिभामिनी ॥
तथागृहीतत्रस्यप्रथमेजायतेज्वरः ॥ शिरःपीडाक्षिरोगश्चक्षुरोगादयशिशुः ॥ दक्षिणंदिशमा
श्रित्यवलित्तद्वयोदनंहरेत् ॥ नवमेदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिवालकः ॥ अजितायोगिनीनामगात्रभंगो
ज्वरोक्षिरुक् ॥ छर्दिप्रलापश्चिदिनगृहीतस्यलक्षणं ॥ उत्तरांगदिशमाश्रित्यवलित्तस्यैप्रदाययेत् ॥
दशदिवसेमासेवर्षेमासिगृह्णातिवालकं ॥ रोदनीकंपनंछर्दिज्वरोदुर्वलताक्षिरुक् ॥ पूर्वादिशंसमा
श्रित्यपंचरात्रंवलित्तसिपेत् ॥ एकादशेदिनेमासेवर्षेगृह्णातिलिप्सिका ॥ गात्रकंपोज्वरस्त्रीचस्तदृ

॥रामः॥
॥५५॥

हीतस्य लक्षणं ॥ भानुसंध्यं दिने मासे वर्षे गृह्णाति बालकं ॥ पीतली योगिनी नाम रोदनं वेदना ज्वरः
॥ निद्रा क्षीणस्वरपीते वमिराहारभूयता ॥ उत्तरां दिशमाश्रित्य सप्त रात्रं वलिं क्षिपेत् ॥ कामसंख्ये
दिने मासे वर्षे गृह्णाति बालकं ॥ भद्रकाली ज्वरो निद्रा वामहस्तस्य कंपनं ॥ वेदना रुचिनिवृत्तिः सौका
यः पीतो विवेचितं ॥ पूर्वदिशं समासाद्य वलिं देव्यै प्रदापयेत् ॥ पुरंदरं दिने मासे वर्षे गृह्णाति बालकं
॥ ताराद्वि योगिनी नाम ज्वरः शोषो रुचिभृशः ॥ वक्षुपीडेत तस्याश्च पश्चिमे वलिमाहरेत् ॥ त्रिपंचदि
वसे मासे वर्षे गृह्णाति बालकं ॥ योगिनी सुमुखी नाम श्वासकासारुचिः ज्वरा ॥ तदग्रस्तैर्विक्रमिष्य
दिदक्षिणं वलिमाहरेत् ॥ विकारदिवसे मासे वर्षे गृह्णाति योगिनी ॥ कुमारी नयनोद्वेगो ज्वरः शोषः

॥र.मं॥

॥५६॥

दिवेष्टितं॥ नैऋत्यां दिशमासाश्च सदा रात्रं वलिं हरेत्॥ वालं संखपयेत्पश्चाच्छांति तोये नमंत्रवित्॥
नदी नीरद्वया कृष्टमृदा देवी त्वरूपकं॥ कृत्वा पुजा च कर्त्तव्या पुष्पधूपादिभिस्ततः॥ वटकाल्डु
का पूपा अग्रभक्तं पुजोदधि॥ चतुर्वर्णपताकाश्च दीपं पुष्पं च चंदनं॥ पूजयेत्सर्वदेवीनां अपराङ्गे
तथा वलिः॥ सर्वत्र नामभेदेन वलिदानं प्रयोजयेत्॥ ॐ नमो भगवति शुभक देवी गृहाण वालं
मुंच मुंच स्वाहा॥ सर्वत्र वलिं निवेदनमंत्रः॥ इति वालविकित्तामंत्रतंत्रं॥ ॥ इति श्रीपंडितवैद्य
नाथपुत्रशालिनाथविरचिते रसमंजरी वीर्यस्तंभादिकौतुहलवालग्रहनिवारणकथनं नाम
नवमोऽध्यायः॥ अथ कालस्य विज्ञानं प्रवक्ष्यामि यथाश्रुतं॥ जीवितं मरणं योगीयतो ज्ञाना

॥रामः॥

॥५६॥

तिनिश्चितं॥ कालग्राहस्य यस्येदं दंष्ट्रासंपुटके जगत्॥ अवैद्यैव प्रभाते वा सो वश्यं भक्षयिष्यति॥ रसं र
सायनं योगं कालज्ञात्वा समाचरेत्॥ तस्याज्ञाने वृथा सर्वं क्लेश एवावशिष्यते॥ दूतोरक्तकषायकृष्ण
वसनोदंडीजटीमुंडितः स्तैलाभ्यक्तशरीररज्जुककरैः दीनो सपूर्णनिनः॥ भस्मीगात्रकपालपांशुमु
शलीसूर्यास्तिसुव्याकुलीयः भून्यः स्वरसंस्थितो गदवतः कालानलः स्यादृसौ॥ इति दूरतवेष्टा॥
अकस्माद्विताविकृतिरकस्मात्पुरुषोत्तमः॥ अकस्मादिंदियोत्पत्तिं सन्निपातग्रलक्षणं॥ शरीरं शी
तलं यस्य प्रकृतेर्विकृतिर्भवेत्॥ तदरिष्टं समासेन व्यासतस्तु निबोध मे॥ दुष्टशब्देषु रमते शुद्धशब्दे
षु कुप्यति॥ यथा कस्मान्न सृणोति गता युश्चैवलक्षयेत्॥ यो वा गंधनगृह्णाति दीपे शांते दीमानव

॥रमं॥

॥५७॥

दिवाज्योतीविद्यश्चापिज्वलितान्यैवपश्यति॥षाण्मासेजायतेमृत्युःसचकालावलोकितः॥त
डिह्वातो शितांश्चापिनिर्मलेगगणेवनात्॥विनाविमानप्रासादैर्यत्नतःसंकुलमंवरं॥विपरी
तेनगृह्णातिभावानन्याश्चयोनर॥भूमनीहीरवासोभिरावृतामिवमेदिनी॥प्रदीपमिवलोका
श्चयोवाप्लवमिवांभसि॥भूमिमष्टादशाकारांलेखामियोनपश्यति॥ज्योत्स्नादर्शस्थितायेषु
ध्यायापश्यनपश्यति॥पश्येत्येकां गृहीनांवाविकृतांवान्यसत्त्वजं॥स्थिकाककंकटध्रानांप्रेता
नांभूतराक्षसां॥पिशाचोरगनागानांभूतानांविक्कतामपि॥क्षीश्रियोनपश्यतोयस्यजातस्मृ
तिमतिस्तथा॥अकस्माजंभतेयस्तुसपरासुरसंशयः॥यस्याधरोस्तुंपततिदुरश्चोर्द्धतथोन्नरं॥

॥रमः॥

॥५७॥

उभौवायावकाभासौदुल्लभंतस्यजीवितं॥ कुटिलास्फुरितावापिसुप्तायस्यवनासिका॥ भग्नाविस्फु
टितोवापिसपरासुरसंशयः॥ धाराविंदुपर्वकस्यापर्वतेभूविलिंगते॥ सप्ताहाजायतेमृत्युकालः
कालेनकथ्यते॥ वर्णहीनंयदात्मानंपश्यमात्माकथंचन॥ नाशोजीवतिलोकेस्मिन्कालेनैवा
वल्लोकिता॥ रात्रौदाहोभवेदस्यदिवाशीतंचजायते॥ कफपूरितकंठस्यमृत्युश्चैवनसंशयः॥ चर
णौशीतलौयस्यशीतलंनाभिमंडलं॥ शिरस्तापौभवेद्यस्यतस्यमृत्युर्नसंशयः॥ दुंकारोशीतलोयस्य
फुत्कारोवह्नि सन्निभः॥ महादाहोभवेद्यस्यतस्यमृत्युर्भविष्यति॥ योवाविष्णुपदत्रयंसुरपादंस
न्मातृकामंडलं॥ तारापुंजमहंधतीममृतगोःशुक्रंक्ष्वेलाक्षणंएतेकैकमपिस्फुटंतुपुरुषंपश्ये

॥१.म.॥

॥५८॥

नषः प्रेक्षितं सो वश्यं विशतीह कालवदने संवत्सरा दुर्द्वतः ॥ अरस्मिन्सूर्यविंदस्य वक्रिशां शुमालिन
॥ दृष्टैकां दशमा साधुनश्चोर्द्धन जीवति ॥ कापियश्यतियो दीप्तं वणं काननप्रभां ॥ विहयानि च
सूतानि नवमा संन जीवति ॥ स्थूली गोपिकृशः कृशोपि सहसा स्थूलत्वमालंबते ॥ श्यामो वा क
नकप्रभो यदि भवे गौरोपि कृष्णकृदिः ॥ भूरोभ्यानु रधी कमधर्म निपुनशां तो विकारी पुमान् ॥
नित्ये वंप्रकृते तु शस्त्रिचलनं मासाष्टमे मृत्युदं पीतुं भवनीत्यानीतले च जिह्वा ॥ मूलं समूलं रुधि
रं च कृष्णं वृद्धि नरो प्राप्नोति यत्र दृष्ट्वा जीवेन्मनुष्यः सप्तमासान् ॥ मध्यागुलीनां त्रिनयेन वक्रै रोगं वि
ना सुष्यति यस्य कंठः ॥ मुहुर्मुहुः प्रथ्वणे वजाशुं षड्विंशमासैः प्रलयं प्रयाति ॥ यस्य तु स्फुरणं किंचि

॥१.म.॥

॥५८॥

द्विधनेसूनुधारिणीसोवश्यंपंचमेमासि॥ स्कंधाक्षदोष्यथैतित्यस्यनस्फुरतिज्योतिःपंडितेनयनद्व
ये॥ मरणंतस्यनिर्दिष्टंचतुर्थेमासिनिश्चितं॥ स्पंदतेवृषणोयस्यनकिंचिदपिपीडितो॥ तृतीयेमासिसो
वश्यंयमलोकंगमिष्यति॥ तारादिवादिक्षुरुजोनियातंयोविद्युतिंपश्यतिखेनिरभ्रे॥ इद्रायुधंवास्वय
मेवरात्रौमासद्वयावदंतिनाशं॥ यस्यजानुगतंमर्मनकिंचिदपिचेष्टत॥ मासांतेमरणंतस्यनकेनापि
विलंध्यते॥ कनिष्ठांगुलिपर्वापिकृह्नस्यात्मध्यमंयदा॥ तदायुःप्रोच्यतेपुंसामष्टादशदिनावधि॥ घृ
तेतैलेजलेवापिदर्पणेयस्तुपश्यति॥ शिरोहरितमात्मानंपक्षमेकंसजीवति॥ सैन्यंविदध्यात्तपनो
पियस्यसंतापकारीकिल्शांतरस्मि॥ नवेन्नियोवातुद्दिनंनवीह्नंसपक्षमेकंखलुतिष्ठतीह॥ त्वानमा

॥१॥ सं॥
॥५॥

वस्य यस्यैते यत्र पुष्पं तितरक्षणतः ॥ हृदयं हस्तपादौ च दशरात्रं स जीवति ॥ नासाग्रं रसनाग्रं च चतुर्थे
वोष्टसंपुटं ॥ येन पश्ये पुनरदृष्टं स प्ररात्रं स जीवति ॥ स्वरूपं परनेत्रस्य पुत्री कायानपश्यति ॥ यदा स त्व
तदृष्टिश्च तदा मृत्यु रदूरतः ॥ इति कालज्ञानं ॥ ॥ अथानसंप्रवक्ष्यामि छाया पुरुषलक्षणं ॥ येन
विज्ञानमात्रेण त्रिकालज्ञो भवेन्नरः ॥ काले दूरस्थितस्यापि येनोपायेन लक्षयेत् ॥ तं वदामि समा
सेन यथोद्दिष्टं भिषग्वरैः ॥ एकांतं विजने गत्वा कृत्वा दित्यं च पृथुतः ॥ निरीक्षेत निजछायां कंठदे
शे समाहितः ॥ ततश्चाकाशमीक्षेत ततः पश्यति शंकरं ॥ ॐ ह्रीं परब्रह्मणे नमः ॥ अष्टोत्तरशतं
जप्त्वा ततः पश्येच्च शंकरं ॥ सुदृक्फटिकसंकाशं नागरूपधरं हरं ॥ षण्मासाभ्यासयोगेन भूवरा

॥१॥ रामः ॥
॥५॥

एषतिर्भवेत्॥ वर्षद्वयेन हेनाथकर्ताहर्तास्वयंप्रभुः॥ विकालजममाप्नोति परमानन्दमेव॥ सत-
ताभ्यासयोगेन नास्ति किंचित्सुदुर्लभं॥ तद्वपंकुलवर्णयः पश्यन्ति व्योम्नि निर्मले॥ षण्मासान्मृत्युमाप्नो-
तिस योगीनात्र संशयः॥ पीते व्याधिर्भयं रक्ते नीलेत्यां सुविनिर्दिशेत्॥ नानावर्णस्त्वरूपेस्मिन्नुद्दे गो-
जायते महान्॥ पादौ गुल्फे च जठरे विनाशः कमशो भवेत्॥ अथ वर्षे वर्षे न कसाद्वर्षद्वयेन च॥ विनष्टे
क्षिदने वाहौ संवत्सु म्रियते कुर्वं॥ वामे वाहौ तथा भार्या विनश्यति न संशयः॥ उरो दक्षिण बाहुभ्यां वि-
नाशो मृत्युमादिशेत्॥ अशिरो मासमरणं विना जंघेदिनाष्टकं॥ अष्टभिस्त्वंधेनाशेन छाया लुप्तेन त-
त्स्थणात्॥ छाया पुरुष लक्षणं॥ तीर्थस्नानेन दानेन तपसा सुकृतेन वा॥ जपेन ध्यानयोगेन जपे

॥१.मं.॥
॥६०॥

नकालवंचनं॥ रशयनंचपूर्वोक्तं गुटिकांमृतजीवनी॥ नरः सैवेषयद्योक्तंचपरंकालस्यवंचनं॥ रक्षणायमतो देहंयतो
धर्मादिसाधनं॥ शरीरं नाशयंत्येतंदोषाधातुमलासमाः॥ समाः शुभकराशेयावलतेजोविवर्धनाः॥ रोगायाप्यत्वमायां
तिसाध्याज्याध्यायसाध्यातां॥ असाधो जीवितं प्रीतिनतेषां वैप्रतिक्रिया॥ येषां हृदिस्फुरतिशाश्वतमद्वितीयं ते जस्वमोनिवह
नाशकरंहरत्य॥ तेषामखंडं शशिकांतिसुपुण्यमाज्ञां त्वधेयिनां भवतिकालभवं नराणां॥ इह भवत्तु महं वंदे पाशां कुशसुशो
भितं॥ कामरूपं मदीन्यत्तं विघ्नं याश निहंतनं॥ वैशनाथस्य पुत्रेण शालिनाथेन वीमता॥ शास्त्रमालोक्य सुधिया रचितारसमं
जरी॥ इति श्रीपंडितवैद्यनाथपुत्रशालिनाथविरचिते रसमंजरीकालसादिकथनं नाम दशमोऽध्यायः॥ १०॥ ॥ संवत् १८
७८ सालभाद्रपदशुद्धि ८ रोज ४ सिद्धदिन शुभं॥ यादृशी पुष्टकं दृष्ट्वा तादृशी लिखितं मया॥ यदि शुद्धं मसुद्धं वा समदोषो न दिश्यते॥ शुभम् ॥

॥रामः॥
॥६०॥